БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

1966 ч.
МАЙ
18
СРЕДА
№ 116 (6447).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СОҢГУЛДАГА БЕЛЕТКЕЛДИҢ ЧУГУЛА ҮЕ-ЧАДАЗЫ

Бистиң мурнувустуң дээди органы болур ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдага белеткел ажылдары бүгү чурттаазы ышкаш, Тыва республикада калбарган. Депутаттарга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражылышкыннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнде эртип турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулда хүнү — июнь 12-ни күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш, республиканың ажылчы чоннары социалистиг чарыштың чалгыын улам-на калбартпышаан, хайнышкынныг ажылдап турар. Көдээниң ажыл-ишчилериниң амгы үеде кол сорулгазы часкы хову ажылдарын чогуур хуусаада, бедик агротехниктиг байдалга эрттирери, мал ажылының продукциязын көвүдедири, күрүне планнарын күүседири болу берген.

Соңгулда хүнүнге чедир санныг хонук арткан, бо үениң дургузунда улуг харысалгалыг ажылдар—организастыг болгаш агитация-пропаганда ажылдарын чорудар апаар. Соңгулда кампаниязын организастыг эрттиреринче ажылчы чоннарны хаара тударын участок соңгулда комиссияларындан, чер-чер Советтеринден, оларның күүскомнарындан болгаш партия, профэвилел база комсомол организацияларындан үе негеп турар апарган. ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулда дугайында Дүрүмде көрдүнген бүгү хемчеглер баш бурунгаар организастыг чорuттунганда, соңгулда кампаниязы бедик деңнелге эртер.

Соңгулда кампаниязынга белеткел ажылдарын амгы үеде соңгулда участоктарынче угландырган турар ужурлуг. Бирги ээлчегде участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазынче чер-черниң партия, совет органнары кол кичээнгейни салыры чугула. Участок соңгулда комиссияларынга моон соңгаар хүн бүрү соңгукчулар үргүлчү кээп, боттарын соңгулда даңзызындан хынаар болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле кээп турар апаар. Ындыг болганда, комиссияларның ажылы организастыг болгаш үзүктелиишкин чок, тода болур ужурлуг. ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулда талазы-биле бүгү округтарда 198 соңгулда участоктары тургустунган болгаш участок соңгулда комиссиялары ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулда дугайында Дүрүмнү ёзугаар боттарының ажыл-чорудулгазын май 12-де эгелээн.

Участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазы оперативтиг болурунга чер-чер Советтериниң күүскомнарының ролю улуг. Ындыг турбуже, чамдык хоорай, район Советтериниң күүскомнары соңгулда кампаниязының үезинде боттарының харысалгазын уттуп, участок соңгулда комиссияларының кежигүннериниң суртаалдыг хуралдарын четче эвес эрттиргени-биле участок соңгулда комиссияларының элээн хөй даргалары, секретарьлары хүлээлгезин хамаанчок, соңгуттурганын безин билбес болган таварылгаларны таарымчалыг деп болбас. Ол ышкаш чамдык соңгулда участоктарынга участок соңгулда комиссиялары ажылдаар оран-саваалар тускайлаттынмаан турган. Ооң түңнелинде элээн хөй участок соңгулда комиссиялары май 12-де ажылдаар аргазы чок болган болгаш соңгукчуларның даңзызы соңгулда участоктарынга бүгү-ниитиниң көрүлдезинге астынмаан. Тес-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарның болгаш Кызыл хоорайның база өске-даа черлерниң девискээрлеринде тургустунган соңгулда участоктары 12-де белен эвес болган. Чижээ, Шуурманта, Белдир-Арыгда, Кызыл-Мажалыкта, Ак-Туругда, Булуң-Теректе болгаш Кызыл хоорайда база чурттакчылыг өске-даа черлерде дыка хөй соңгулда участоктары дерип, шиметтинмээн болгаш участок соңгулда комиссияларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

Улуг политиктиг кампания — соңгулдага белеткелдерде улуг четпестер чер болганда илереп турда-ла, СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарының кичээнгейге албайн келгенин демдеглевейн барып болбас. Кызыл хоорайда соңгулдага белеткел ажылдарының чорup турарын СЭКП обкому бодунуң бюрозунга чугаалажып көргеш, улуг четпестер барын илереткен болгаш соңгулда белеткелинге СЭКП Кызыл хоорком унуң удуртулгазының кошкаан демдеглээн. Соңгулдага белеткелдер соңгулда Дүрүмүнде айыттынган хуусааларда кылдынган турзун дээш чер-черниң партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары Советтерниң күүскомнарынга, участок соңгулда комиссияларынга бүгү таланың дузазын көргүзер ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге ам болур соңгулда мурнундагы соңгулдалардан чамдык онза байдалдыг дээрзин уттуп болбас. Бо соңгулда чайын болуп эртер, соңгулда участоктарынга соңгулда тус черниң шагы-биле эртенгиниң 6 шакта эгелээш, кежээкиниң 10 шакта доозулган турар. Ындыг болганда, Советтерниң күүскомнары, участок соңгулда комиссиялары болгаш партия организацияларының агитаторлары соңгукчуларның шимчээшкининче онза кичээнгей салыры чугула. Чай—ажылдап турар кижилерниң шөлээзиниң кол үези, сургуулдарның чайгы дыштанылгазының үези болганда, соңгукчулар-биле ажылды хүн бүрү чорудары, даңзыны ылап хынаары база бир кол негелде ол.

Амгы үеде эң чугула чүве болза, бүгү-ле хоорайларда, районнарда, болгаш чурттакчылыг черлерде соңгулдага белеткел талазы-биле четпестерни дүрген эдери, участок соңгулда комиссияларының ажылын чогуур деңнелге тургузары, соңгулда участоктарын дерип кылыры болур. Бо бүгү кылдынганда, соңгукчуларның бадылаашкынын бээринге таарымчалыг байдал тургустунар.

СЭКП ТК-ның бүгү соңгукчуларга Кыйгырыгларында мынча дээн: «ССРЭ-ниң Дээди Советинге коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттарын чаңгыс эп-сеткил-биле соңгууру бистиң хөй национал дыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының чаңгыс эвиниң, Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр оларның бузулбас сырый каттыжыышкынының чайынналчак чаа херечизи болур».

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Чагытайда № 2 хову бригадазында тараа культураларының эң-не хөйү онаажып турар. Чүгле кызыл-тасты безин ол бригада бо чазын 3900 га черге чажар. Бригаданың шөлдеринде болгаш турлаанда бо хүннерде ажыл түлүктелген. Мурнакчыларның аттарын хөйү-биле адап болур. Тракторист Александр Домбуй-оолдуң чаштырыкчы агрегады база-ла мурнакчы агрегаттарның санында кирген.

ЧУРУКТА: (оң талазындан) тракторист Александр Домбуй-оол, чаштырыкчылар Даваа Суван, Иван Соломенников олар.

Фотозу Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУУ.

Ужуражылышкыннар

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдага белеткел бистиң республикада хүн келген тудум-на калбарып турар.

Эвилелдиң Советинге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 409 соңгулда округунуң талазы-биле депутатка кандидат-биле соңгукчуларның ужуражылышкыны Бай-Тайга районнуң Тээли, Бай-Тал, Кызыл-Даг суурларынга болгаш «Мурнанчы» колхозунга эртикилээн. Ужуражылышкын хуралдарынга илеткел кылган бүзүреттирген кижилер районнуң ажыл-агыйы болгаш культура тургузуушкунунуң байдалдарын анализтеп, партияның XXIII съездизиниң шиитпирлеринге сорук киирген ажылчы чоннуң бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгулдага белеткенип турарын чугаалаан. Санал берген соңгукчулар улус өөредилгезинче кол кичээнгейни салып, школалар тудар талазы-биле чагыгларын депутатка кандидат СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **Салчак Калбакхөрекович ТОКАГА** бергеннер.

Депутатка кандидат-биле соңгукчуларның ужуражылышкыны «Улуг-Хая» совхозтуң төвүнге болуп эрткен. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советинге соңгулда талазы-биле Шагаан-Арыгның № 656 соңгулда округундан бүзүреттирген, совхозта партком секретары эш А. Амбаржы илеткел кылган. Санал берген соңгукчулар депутатка кандидат Ийи-Тал школазының башкызы эш **Ак-кые Ашак-ооловна Оюннуң** күш-ажылчы амыдыралын чугаалап, аныяк салгакчыларны кижизидер талазы-биле улуг ажылдар кылганын демдеглээн. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазы-биле көдээ Советке дуза көргүзерин кандидаттан соңгукчулар дилеп, чугула чагыгларны берген.

Националдар Советинге соңгулда талазы-биле Каа-Хемниң № 649 соңгулда округундан депутатка кандидат эш **Галина Васильевна Блинова** соңгукчулары-биле ийи дугаар ужуражылышкынын Сарыг-Сеп суурга эрттирген.

Ленинчи комсомолдуң XV съездизи ажыттынган

МОСКВА, май 17. (СЭТА). Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң XV съездизи бөгүн Кремльдиң Съездилер ордузунда ажыттынган. 23 миллион кежигүннүг комсомол чурттуң бүгү черлеринден төлээлекчилерин — дөрт муң чыгам делегаттарын бодунуң съездизинче чоруткан. Делегейниң 72 чурттарының аныяктар организациялары төлээлекчилерин съездиже чоруткан.

Эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев** олар президиумга кээтүп келирге, делегаттар болгаш аалчылар диимиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Совет улустуң алдары дээш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи Төп Комитединиң алдары дээш йөрээл салыышкыннары залга чаңгыланып турган.

ВЛКСМ Төп Комитединиң даасканың ёзугаар комсомол Төп Комитединиң бирги секретары **С. П. Павлов** съездини ажыткан. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы **Алексей Леонов** ВЛКСМ-ниң Кызыл тугун залга киирип келирге, диимиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуvушаан, делегаттар болгаш аалчылар бут кырынга туруп келген.

Аныяктарның акы-дуңма эвилелдериниң болгаш аныяктарның найыралчы организацияларының ВЛКСМ-ниң XV съездизинде келген төлээлекчилеринге, а ол ышкаш Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының болгаш Студентилерниң делегей эвилелиниң төлээлекчилеринге съездиниң киржикчилериниң мурнундан **С. П. Павлов** изиг байыр чедирген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын ВЛКСМ-ниң XV съездизиниң хүндүлүг президиумунга делегаттар кайгамчык улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Ооң соонда съездиниң президиумун, секретариадын, редакция болгаш мандат комиссияларын соңгаан, съездиниң хүн айтырыгларын бадылаан.

Советтер чуртунуң аныяк салгакчыларынга чылыг, сагыш-сеткилди хайныктырып турар чугааны чугаалаан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневти делегаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Л. И. Брежнев комсомолдуң XV съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын номчаан. Диимиттиг адыш часкаашкыннары залга база дагын диимиреп үнген, шупту туруп келген. «Ленин бистиң-биле!»—деп залдан кыйгылар салып турган.

Съезд хүн чурумунуң бирги айтырыын чугаалажып кирипкен. «ВЛКСМ Төп Комитединиң отчёду болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлери-биле холбаштыр комсомолдуң сорулгалары» деп илеткелди кылыры-биле ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **С. П. Павловка** сөс берген.

Бөгүн съезд бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

КАР-ның бирги оралакчы президентизинге хүлээп алышкын

КАИР. (СЭТА). КАР-ның бирги оралакчы президентизи, чепсектиг күштериниң дээди кол командылакчызының оралакчызы Маршал Абдель Хаким Амер Замалакеде (Каир районунда) офицерлер клувунга (ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин баштаан совет чазак төлээлеринге аалдар болдурган дүштеки шайлалганы майның 16-да кылган.

Президент Гамаль Абдель Насер, премьер-министр Закария Мохи Эддин Национал хуралдың даргазы Анвар Садат, оралакчы президент Хусейн Шафии, премьер-министрниң даштыкы херектер талазы-биле оралакчызы Махмуд Фавзи, египет чазактың кежигүннери, КАР-ның чепсектиг күштериниң генералдары болгаш офицерлери, Араб социалистиг эвилелдиң удуртукчулары болгаш өске-даа хөй санныг аалчылар — шуптузу муң ажыг кижи ол шайлалгага олурушкан.

Чылыг, найыралдыг байдалга эрткен шайлалгага Маршал Абдель Хаким Амер болгаш Совет чазактың баштыңы А. Н. Косыгин дашка көдүргеннер.

КАИР УНИВЕРСИТЕДИНГЕ

КАИР. (СЭТА). Май 16-да ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин баштаан совет чазак төлээлери чуртта эң улуг эртем болгаш культура төвү—Каир университединге чораан. КАР-ның Президентизи Гамаль Абдель Насер болгаш өске-даа удуртукчулар аңаа база чеде берген.

Университеттиң студентилери А. Н. Косыгинни, Г. А. Насерни болгаш совет төлээлериниң кежигүннерин изиг өөрүшкү-биле уткуп алган.

Араб социалистиг эвилелдиң чиңгине секретары Али Сабри ужуражылгаһы ажыткан. Политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорук дээш, иштики болгаш даштыкы реакцияга удур Каттышкан Араб Республиканың улузунуң маадырлыг демиселинге египет аныяктарның киржилгезиниң дугайын ол чугаалаан.

Египет аныяктарның авангарды 1952 чылдың июль 23-түң революциязынга киришкен дээрзин Али Сабри чугаалаан. Революция соонда аныяктар политика, социал болгаш экономика талазы-биле үндезин чаартылгаларны чорударын бүгү улус-биле кады чедип алган. 1956 чылда үштүң агрессиязынга удур демиселге аныяк египетчилер боо-чепсекти холга туткаш, революцияның чаалап алышкыннарын камгалап алган.

Египет улуска дузаламчының холун сунган Совет Эвилелиниң туружун Каттышкан Араб Республиканың аныяктары кажан-даа уттупас дээрзин Али Сабри түңнелинде чугаалаан.

Ооң дараазында КАР-ның Президентизи Г. А. Насер чүве чугаалаан. Силерниң ажыл-чорууңар доозтурунга чоокшулап кел чорууруң барымдаалааш алырга, Силерниң бөгүн Каир университединге чорааныңар болгаш даарта Национал хуралга болур чугааңар онза ужур-уткалыг болур деп, президент Г. А. Насер ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге чугаалаан.

(Эгези. Төнчүзү 3-кү арында).

ТАРАА БҮДҮРЕРИН УЛАМ КӨВҮДЕДИРИ ДЭЭШ

Н. И. КУЦЕНКО,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы

Бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин улуг сеткил хаңышкыны-биле хүлээп ап, көдээниң бүдүрүкчү күштериниң улам ыңай хөгжүлдезиниң, колхозтарның, совхозтарның экономиказының өзүлдезиниң, ажылчы чоннарның чаагай байдалының бедидериниң тодаргай оруктарын ол шиитпирлерден көрүп турарлар.

Чаа беш чылда көдээ ажыл-агый талазы-биле кол сорулга болза чер ажылының болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедири болур. Ынчаарга тараа бүдүрерин мурнап турар темпилер-биле өзер ужурлуг. Бистиң республиканың тараа ажыл-агыйы күрүнениң план-чагыын күүседирин, мал ажылының өзүп турар херегледин, ажылчем, үрезин болгаш өске-даа фондуларны тургузарын хандырар ужурлуг.

Сөөлгү каш чылдарда республикага тараа бүдүрерин дүжүттүң кудулааны-биле дыка эвээжээн дээрзин дараазында саннар көргүзүп турар. Бир эвес 1961 чылда тараа культураларының гектардан ортумак дүжүдү 12.8, 1962 чылда — 11.1 центнер турган болза, 1964 чылда—7, 1965 чылда—5.6 центнер болган.

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем дээн ышкаш кол тараалаар районнарга безин сөөлгү дөрт чылда дүжүт ийи катап кудулаан, а «Найырал», «Улуг-Хая», «Межегей» совхозтарга гектардан дүжүт 3—4 центнерден ашпастаан. Моон чылдагааны чүдел? Чамдык тускай эртемниглер болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары дүжүттүң кудулааның агаар-бойдустуң таарымчалыг эвес байдалында, чайын ол-шыктың эвээш дүжеринде деп тайылбырлаарын оралдажып турарлар.

Ынчалза-даа дүжүттүң кудулаажының кол чылдагааны чүгле агаар-бойдустуң байдалында эвес, а чер ажылының культуразының деңнелинде, ону эртемге үндезилеп чорударында дээрзин фактылар чугаалап турар. Сөөлгү каш чылдарның байдалындан алырга, бисте чер ажылының культуразының деңнели болдурар аргажок чавыс, агротехниктиг чурумнарны массалыы-биле үреп турар. Чижээ, 1963 чылда тараа культураларының 46 хуузун, 1964—1965 чылдарда 30—35 хуузун чазын удур аңдарып тараан, а мал чеми болгаш өске культураларның тарылгазын барык-ла чазын аңдарган черлерге чоруткан.

Чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазының планы чыл бүрү күүсеттинмейн келген. Четчир санныг техниктиг тургаш-ла 1965 чылда республикага аңгыс аңдарылгазының планын чүгле 54 хуу, чайгы чер аңдарылгазының планын 90.4 хуу күүсеткен. Чайгы чер аңдарылгазын майда, июньнуң эгезинде эвес, а июль—август айларда чорудуп турарының түңнелинде бок үнүштер узуткаттынмайн, херзүнге ол-шык эвээш мөөңнеттинип турар.

Шынары куду үрезиннерни чажар чорук дүжүттүң дыка кудулаарын турар. Сөөлгү үш чылда тараа культураларының сорттуг үрезиннерин ажыглааны 67—72 хуудан ашпайн турар, а «Элегес», «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда сорттуг үрезиннер чүгле 50 хуу боор турар. 1964 чылда республикага чашкан үрезиннерниң 45 хуузу, 1965 чылда 30 хуу хирези чажар шынарынга чедир ажылдаттынмаан болган.

Тарылганың хуусааларын үрээри, чажылганың нормазын кудулатыры, тарылга мурнунда черни куду шынарлыг ажылдап кылыры болгаш ажаап алышкын үезинде чидириглер болдурары — бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн дыка кудулатып турар. Бисте суггаттыг черлер багай ажыглаттынып турар. Республикада 127 муң га суггарылга черлери бар деп санап турар, ооң иштинде ирригация талазы-биле белеткээн чер 59 муң га. Эрткен чылын чүгле 38 муң га шөлге суггарылга чоруттунган болгаш хөй нурууларда чүгле чаңгыс катап суггарган. Ооң ужун суггарылгалыг черлерниң га бүрүзүнден 18 центнер дүжүттү алыр дээн план чүгле 8.8 центнер кылдыр күүсеттинген.

Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер четпес ажыглаттынып турар. Сөөлгү ийи чылда тарылга шөлүнүң чүгле 5 хуузун чемишчиткен. Колхозтарның, совхозтарның фермаларынга чыл бүрү 200—250 муң тонна ирик өдек чыдынып турар деп тускай эртемниглерниң санаашкыннары көргүзүп турар. Оларны бүрүн ажыглаар болза, чемишчиден шөлдерниң хемчээлин үш катап көвүдедирин хандырар.

Бок үнүштер-биле болгаш көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары-биле демиселди багай чорудуп турар.

Колхозтарда, совхозтарда шиңгээдип алдынган тарылга ээлчештирилгези чок, черни система чок ажыглап турар. Республиканың 33 ажыл-агыйларының 34-тү тарылга ээлчештирилгезиниң белеткелин чоруткан. Ынчалза-даа амга чедир тарылга ээлчештирилгезин ююут шиңгээдип алган чаңгыс-даа ажыл-агый чок. Ооң туржук ажыл-агыйларның кол нурууунда агрономнар чоокку чылдарда тарылга ээлчештирилгезин шиңгээдип алырының планын безин тургуспааннар.

Чер ажыглалынга корум-чурумну тургузаар сорулга-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың мартта «Чер тургузуун экижидер, колхозтарга болгаш совхозтарга шын тарылга ээлчештирилгезин чорудар болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле хемчеглер дугайында» хүлээп алган доктаалында колхоз, совхоз бүрүзүнге 3—4 чылдың иштинде шын тарылга ээлчештирилгезин шиңгээдип алырын хандырарын көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларынга хүлээткен.

Республиканың чер ажылында эң айыылдыг чүве херзүннүң хат болгаш суг үрээр чорук болур. Чижек-биле алырга, республикада кандыг-бир чергези-биле мындыг үрелишкинге таварышкан көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлери 175 муң гектар хире. Республиканың тарылгага ажыглаар черлериниң 20 ажыг хуузу үрелишкинге дыка алыскан болгаш чогуур хемчеглер албас болза, чоокку чылдарда тарылгага ажыглаттынмас апаары чадапчок. Херзүннүң үрелишкининиң кол чылдагааны черни шын эвес ажылдап кылып турарында. Чүгле бо чылдагаан-биле 1965 чылда республикага хат доозунга алыскан 45.4 муң га тараа культураларының үнүр бижээн болгай.

Херзүннүң суг, хаттан үрелеринге удур демисел талазы-биле хемчеглерни Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш дуржулга станциязының тускай эртемниглери ажылдап кылган. «Сельхозтехниканың» шутуму-биле херзүннүң ол үрелир чорууунга удур ажыглаар элээн хөй машиналарны болгаш чепсектерни эккелген.

Херзүннү хаттан, сугдан үрелиринге удур болгаш культура-техниктиг хемчеглерни чер болганга ап чорудары, бар турар машиналарны болгаш механизмнерни ол сорулгага шын база долузу-биле ажыглаары—бойдустуң халаптарынга удур демиселге агрономнарның болгаш механиктерниң эргежок чугула хүлээлгези болгаш негелдези, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының күрүне талазы-биле улуг сорулгазы болур.

1966 чылда чер ажылының продукциязының талазы-биле күрүнениң план-чагыын күүседир, мал ажылын чемнер-биле хандырар болгаш ажыл-агыйларның тараа талазы-биле херегледерин хандырар төлээде, республиканың ажыл-агыйларынга тарылга шөлдериниң дараазында структура-тургузуун бадылаан: Тарылганың 346.8 муң га шөлүнден 326.3 муң гага чазын тарыыр культураларны тарыыр, ооң иштинден тараа культуралары 241.6 муң га азы 72 хуу болур. Мал чемнинге тарылга 93 муң гектар хире болур. Кол культура — кызыл-тас 165.6 муң гектар. Мал чемнинге херегзээр тараалар—сула болгаш арбай 57 муң гектар.

Тарылга шөлүнүң айыттынган структура-тургузуу болза план ёзугаар дүжүттү алырга, чер ажылының продукциязының талазы-биле республиканың бүгү хереглелин хандырар.

1966 чылда тарааны бүдүрериниң ниити хемчээли 241.6 муң тонна турда, күрүнеге тараа садар талазы-биле план-чагыгны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир арга бар. Сорулга болза үе-шакты хөй эрттирбези, бо, чаа беш чылдың баштайгы чылын-на көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының талазы-биле эргиидеглиг чыл болдурары болур.

Бо чылдың агаар-бойдус байдалы, ылаңгыя төп районнарга часкы тарылга үезинде таарымчалыг болуп турар-дыр. Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйларында херзүннүң шыгы четчир, часкы тарылга оларда организастыг эгелээн болгаш эки хуусааларда чорup турар. Барыын талакы районнарда суггарылга элээн организастыг чорup турар.

Амгы үеде бедик дүжүттү алырынга эң-не кол чүве болза тарылганы чогуур ёзуунде болгаш шынарлыы-биле доозары болур.

Чер-черге хыналданы чорутканы чүнү көргүскенил дээрге, агротехника талазы-биле чамдык эки чүүлдер бар-даа бол, хөй ажыл-агыйларда эрткен чылдың ышкындырыгларын катаптап турар чүүлдер бар. Тарылга мурнуу чарыында черни ажылдап кылырының чурумун үреп, чамдык ажыл-агыйларда үрезинни кыдыра чажып, үрезин чажарының нормазын кудулатып, черни оорга-ландыр аңдарып турар чүүлдер бар. «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», «Тиилелге» совхозтарда, Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг, Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозтарында болгаш өске-даа ажыл-агыйларда агротехника талазы-биле улуг хажыдышкыннар бар болуп турар.

Колхозтарда болгаш совхозтарда машина-трактор парыты ам-даа багай ажыглаттынып турар. Тракторларны ийи ээлчег-биле ажыглавайн, септелгениң шынары куду, машиналарның техниктиг ажаалдазының чурумун болгаш хуусааларын үреп турары-биле тарылга үезинде бир тракторга оваалтыр ажылдап кылышкын ээлчегде 3—4 гектардан ашпайн турар, техниктиг болгаш организастыг чылдагааннар-биле хөй агрегаттар үр үеде ажаа тургулаар чүүлдер база бар.

Тарылгада турар кижилерге культура-амыдырал талазы-биле эки байдалдарны тургузары, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын организастаары, часкы хову ажылдарының шынарының талазы-биле шыңгыы контрольду тургузары, бүгү культураларның тарылгазын эң эки хуусааларда шынарлыг чорудары—партия организацияларының удуртулгазы-биле механизаторларның, колхозтар, совхозтарның тускай эртемниглериниң, бүдүрүлге эргелелдериниң, көдээ ажыл-агый министерствозунуң шиитпирлээр ужурлуг кол сорулгазы ол-дур.

Тарылга-биле чергелештир чайгы аңдарылганы чогуур ёзуунде чорудары, тарылганы доозкан соонда, тарылганы ылавылалдыы-биле ажаары, бок үнүштерге болгаш көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчыларынга удур демиселди чорудары, суггаттыг черлерниң гектар бүрүзүн продуктулуу-биле ажыглаар дээш чайгы суггарылгага сугну долу ажыглаары, бар органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни сөөртүп төгери, херзүннүң үрелиринге удур демисел талазы-биле көрдүнген бүгү хемчеглерни күүседирин хандырары, мал чемнерни белеткээринге болгаш ажаап алышкынга белеткелди калбартыры, оларны чогуур ёзуунде шынарлыг чорударын хандырары, келир чылга күскү аңдарылганы чорудары—амгы үеде эргежок чугула кылыр ажылдар бо-дур.

Чер ажылының ниити культуразын бедидери, үрезин ажылын улам экижидери, райончуткан сорттуг үрезиннер-биле тарыырынга шилчири, тарылга ээлчештирилгезин шын чорудары болза тараа болгаш өске-даа культураларның дүжүдүн чоокку чылдарда ийи катап өстүрер, ынак Төрээн чуртка тараа садар талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын улам быжыглаар, көдээниң ажыл-ишчилериниң чаагай байдалын улам экижидер. Ол чорук СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге улуг салыышкын болур.

Суггарылга

(1966 чылдың май 16-га чедир)

РАЙОННАР	КҮҮСЕТКЕН ХУУЗУ
Бии-Хем	167.4
Тес-Хем	131.0
Чөөн-Хемчик	87.4
Улуг-Хем	86.0
Эрзин	80.0
Барыын-Хемчик	61.7
Бай-Тайга	36.7
Таңды	8.3
Өвүр	—
СОВХОЗТАР	
«Өөк»	150.0
«Тыва»	98.6
«Найырал»	73.2
«Шекпээр»	73.0
«Тиилелге»	63.0
«ҮТКА 25 чылы»	58.0
«Сут-Хөл»	53.5
«Чыраа-Бажы»	51.9
«Барлык»	50.1
«Тээли»	32.5
«Элегес»	9.0
«Улуг-Хая»	—
«Межегей»	—
Республиканың ниитизи-биле	62.1

Саянның үлетпүр комплексизинде Тыва дугайында

В. И. ЛЕНИННИҢ ИДЕЯЛАРЫ БОТТАНЫП ТУРАР

Сибирь... Бо дээрге төөл-домакта алдаржып кирген, кайгамчык чараш, улуг делгем, келир үези улуг перспективалыг оран-на болгай. Ам ооң ады делегейде делгеренгейи-биле дыңналып турар. Сибирь—бистиң Сибиривис, онза чоргаар дыңналып турар бо хүннерде ооң дугайын чугаалаары ынчангаш күзенчиг.

Сибирь—байлак шыпкан чер. Бистиң чуртта хөмүр даштың курлавырының сезен ажыг хуузу, гидроэнергетиктиг кур байлактың үштүң ийизинден хөйү, ыяш байлааның курлавырының чартыындан хөйү, демир рудазының эмгежок хөй бассейннери, сан талазы-биле хөй болгаш шынар талазы-биле тергиин нефтиниң болгаш газтың, өңнүг болгаш ховар металлдарның база алмазтың курлавыры мында бар!

Мен бо чүүлүмге Сибирьниң үлетпүр комплексизинде кирип турар Хакасияны болгаш Красноярск крайның мурнуу районнарын дончузу-биле киирер болгаш ооң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинге болур үндезин өскерилгелерни база Саянның үлетпүр комплексизинде Тываның улуг келир үезиниң дугайын колдады бижиир күзелдиг мен, чүге дээрге оларның аразында быжыг харылзаазын, ооң келир үезин амыдырал боду-ла чугаалап турар-дыр.

Мурнуу Сибирьниң районнарындан Тыва АССР, Хакасия болгаш Красноярск крайның мурнуу районнары онзаланып турар. Мында ындыгла улуг эвес черде, хөй санныг база эки шынарлыг өңнүг болгаш ховар металлдар, химиктиг болгаш демир-руда чиг-эди бар. Энергетиктиг болгаш кокс хөмүр даш база эмгежок. Үстүү Енисейниң гидроэнергетиктиг курлавыры Енисейниң гидроэнергиязының бүгү потенциалдыг курлавырының 35 хуузу болуп турар.

Агаар-бойдузунуң таарымчалыы болгаш чер хөрзүнүнүң эки байдалы маңаа интенсивтиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чүгле бодунуң херегледиинге ажыглаары-биле сайзырадыр эвес, харын чурттуң чөөн районнарын чиг-эт болгаш аъш-чем продуктулары-биле хандырар арганы берип турар. Оон ыңай, бо үстүнде районнарга күш-ажыл курлавырларының балансызы эң-не турушттуг—чурттуң өске районнарындан ажылчын күжүн алыры негеттинмес.

Амгы бо хүннерде байдалды ап көрээл. Тываның, Хакасияның болгаш Красноярск крайның мурнуу районнарының улуг үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдеринге чугула бааза бо черлерниң улус ажыл-агыйында чок болуп турар. Ол дээрге-ле, техниктиг депшилгениң үндезини — энергетиктиг бааза-дыр.

Амгы үеде бо районнарда чылда-ла 700 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылып турар улуг эвес күчүлүг болгаш эң-не аар өртектиг электроэнергияны берип турар 900 хире бичии электростанциялар бар. Ынчаарга, мындыг байдалга аар үлетпүрнү хөгжүдери болдунмас-ла болгай.

Братск ГЭС-тен үш катап улуг, делегейде эң-не улуг Саян-Шушенск ГЭС болза, Красноярск крайның болгаш Тыва АССР-ниң эрткен чылын бүгү электростанцияларының катай ажылдап кылганындан үш катап хөй электроэнергияны бээр апаар. Ынчалза-даа ол шуптузу эвес: делегейде эң-не чиик бот-үнелиг электроэнергияны ол бээр. А ооң тудуунга капитал чарыгдалдары Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң чарыгдалдарындан бүдүн чартык катап база Братск ГЭС-тиң тудуунга үндүргенинден ийи катап эвээш.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң улуг ужур-дузазы болза, Мурнуу Сибирьниң төвүнге турар болгаш улуг бүдүрүлгелиг районнар ону дескиндир турар өзек болур. Тываның, Хакасияның болгаш Енисей оң талазының районнары маңаа калбак хөгжүлдени алыр.

Амгы үеде Саян комплексизиниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң кол угланыышкынының схемазы чиңгине перспективага кылдынган, ону план органнары комплексиниң перспективтиг планнаашкынының үндезини кылдыр хүлээп алган. Оон онзагай чүүлү чүл дээрге, чиик өртектиг электроэнергияның баазазынга оларны чедимчелиг ажыглаарының аажок улуг минерал-чиг-эт курлавырларын болгаш болдунар аргаларын тодаргайы-биле көрүп турары болур.

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА БЕСЕДА

Комплексиниң база бир кол угланыышкыны — электро болгаш энергоёмнуг бүдүрүлгелерни, улуг-улуг химия, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин, а ол ышкаш электротехниктиг болгаш энергетиктиг машина тудуушкунун сайзырадыры. Аңаа үндезилээш, ажыл-агыйны специализастаары база улам дүрген хөгжүүр. Тус-тус черлерниң чиг-эдин ажыглаарының айтырыы база дүрген шиитпирлеттинер апаар.

Үлетпүрлүг ол төптер канчаар хевирленип тургустунарыл? Хакасияга ийи кол бүдүрүлге төвү: Абакан-Черногорск болгаш Означенск тургустунар. Абакан-Черногорск төп хөмүр-даш үлетпүрүнүң база чоннуң хереглел бараанларының кол чери болуп турган мурнуку специализациязын хевээр артырбышаан, өңнүг металлургияның, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң төвү болу бээр. Ол сорулга-биле бо районга минералдыг чемишчидилгелерни, кылымал дырандыны, пластмасс болгаш өске-даа техниктиг кылыгларны бүдүрер химия заводтарын тудар. Өске-даа бүдүрүлгелер маңаа көвүдээр.

Енисейниң оң талазының районунга бүдүрүлгениң Минусинск болгаш Тесинск деп адаар ийи төвү тургустунар. Минусинск төп болза электротехниктиг болгаш энергетиктиг машина тудуушкунунуң төвү болуп сайзыраар. Бо электротехниктиг комплексиниң онзагай талазы болза, чаңгыс шөлге 11 завод кожа турар чүве болганда, аңаа тудуг ажылдарының экономиктиг ажык-дузазының талазы-биле болгаш оларны ажыглалга киирериниң чииги-биле онза таарымчалыг болуру. Тускай эртемниглерниң санааны-биле алырга, бо тудугга 40 миллион түңнүг рубль камналга кылдыр алдынып болур.

Тыва АССР-ге баштайгы ээлчегде ийи төптү—Барыын болгаш Төп Тывага тургузары көрдүнген болгай. Барыын талазында—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың баазазынга улуг төп тургустунуп, ам продукциязын Төрээн чуртка берип турарын билир болгай бис. Төп Тывага «Тывакобальт» комбинаттың тудуу-биле болгаш Кызыл хоорайга үлетпүрнүң хөгжүлдези-биле ийиги төп сайзырап эгелеп турар. Маңаа кылдынган чамдык ажылдар ам безин Тываның үлетпүр хөгжүлдезинге улуг базымны кылып турар дээрзин бо хүннерниң дуржулгазы көргүзүп турар.

Оон ыңай, Төп Тывага ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр, эът болбаазырадыр бүдүрүлгелерни, өңнүг болгаш алгы-кеш үлетпүрүн база өске-даа бүдүрүлгелерни сайзырадыры көрдүнүп турар.

Тываның соңгу-чөөн талазы база улуг хөгжүлдени алыр.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бүдүрүкчү күштерин дүрген хөгжүдерин партияның XXIII съездизиниң Директиваларында көрүп турар болгай. Бо дээрге бистиң чурттуң экономиказынга канчаар-даа аажок улуг базым болур. Саянның үлетпүр комплексизи бо беш чылда тургустунуп эгелээр. Беш чылда... «Тывакобальт» комбинаттың тудуун доозар» деп Директиваларда айыткан. Ол ышкаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээн ажыглалга киирер. Кызыл-Мажалыктың сүт комбинадының тудуу эгелээр, Кызылдың сүт комбинадын эде дериир. Чаа беш чылда Абаза—Ак-Довурак—Шагаан-Арыг аразының (база Кызылга-даа чедир) электро дамчыдылгазының тудуунуң ачызы-биле Тываны Красноярскиниң энергосистемазы-биле тудуштурар.

Ынчаарга, бо-ла бүгү арга-хемчеглер-биле Тываның экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыглары шиитпирлеттинмес дээрзи билдингир, ону боттандырарынга моон соңгаар хөй үе, улуг күш болгаш арга негеттинип турар. Ынчалза-даа Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинге ам безин мындыг улуг базымнарның кылдынып эгелеп турары бисти чугаажок өөртүп турар.

Бо дээрге бистиң чуртка электрификацияның хөгжүлдезиниң дугайында ленинчи идеяларның амыдырал кырынга боттанып турары ол. Ук идеялар бисти, совет кижилерни, чаа-чаа тиилелгелерже хей-аът киирип, чалгыннандырып турар.

В. БОБРОВНИК,
Саянның үлетпүр комплексизиниң
лаборатория эргелекчизи.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨП МУЗЕЙИ—30 ЧЫЛ БОЛГАН

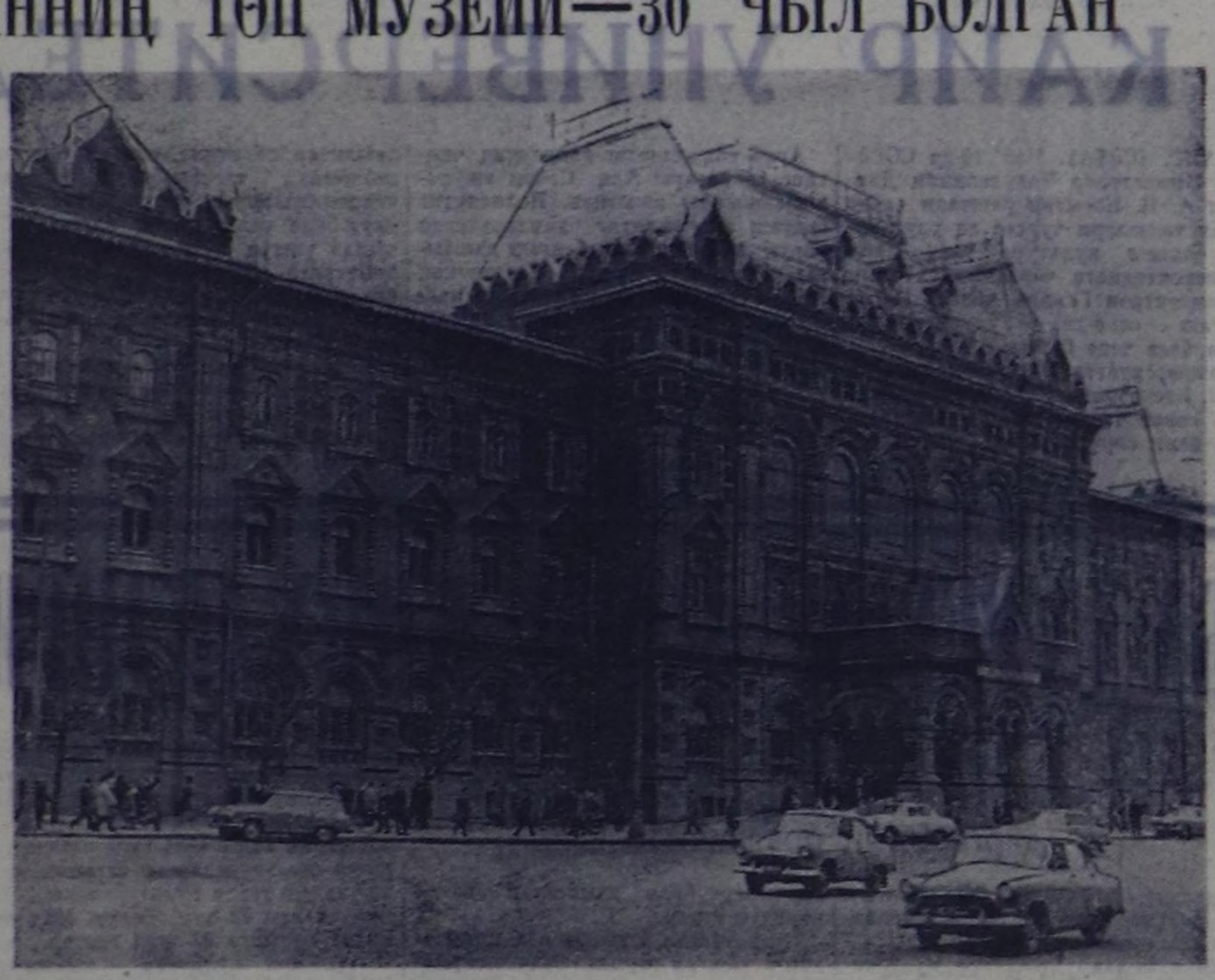

Москваның Кызыл шөлүнче баар эртиг чанында, бо хоочун бажың миллион-миллион кижилерге билдингир. Ол болза В. И. Ленинниң Төп музейиниң бажыңы-дыр.

Владимир Ильич Ленинниң музейи ажылчы кижи бүрүзүнге эргим үнелиг. ССРЭ-ниң бүгү черлеринден, делегейниң бүгү чурттарындан кижилер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының улуг баштыңчызының амыдыралы-биле болгаш ажыл-чорудулгазы-биле таныжар дээш олче кээп-ле турар.

Октябрь революциязын белеткээр, чепсектиг тура-халыышкынны чорудар, даштыкы болгаш иштики контрреволюцияга удур демиселди удуртур, делегейде бир дугаар социалистиг күрүнени тургузар талазы-биле Владимир Ильич Ленинниң ажыл-чорудулгазы кижи төрелгетенниң депшилгелиг күштериниң кичээнгейин улам-на хандыкшыдып турар. Музейниң тургустунганындан бээр 30 чылдарның дургузунда аңаа 27 миллион чыгыы кижи чораан. Ам аңаа чыл бүрүде-ле бир миллион 500 муң хире кижи кээп турар.

В. И. Ленинниң музейи — революстуг бодалдарның болгаш херектерниң эң байлак эртинези, ажылчы чоннарның улуг баштыңчызынга төөгүлүг тураскаал болуп турар. Музейниң 23 улуг залдарында 10 муң чыгыы экспонаттар делгеттинген. Ол дээрге төөгү талазы-биле канчаар-даа аажок улуг үнелиг чүүлдер болуп турар. Ленинниң хол-биле бижээн материалдары-биле, ховар фотографиялары-биле, революция мурнундагы солуннарның, хуудустарның, угуулгаларның, кыйгырыгларның ёзулуг номерлери-биле чергелештир Ленинниң бодунуң хереглеп чораан эдилелдериниң боттары, суураглыг «Аврора» крейсерниң хоолга майыы база делгеттинген. Ол крейсерниң дааштаашкыны кышкы ордуже штурмнап кирериниң медээлекчизи болган.

Кремльде Ленинниң кабинедин кижилер онза үнелеп, сонуургап турар. Ол кабинеттиң хоолгазын ажылчыннарның, архитекторларның, чурукчуларның уран шевер холдары ол-ла хевээр кылдыр музейде кылып тургускан. Россияга ызыгууртаннарның ызыгуур барымдаалап салгажыр чоруун узуткаар дугайында, орус болгаш даштыкы капиталистерниң өнчүзү турган фабрикаларны, заводтарны күрүнениң болдурар дугайында, бүдүрүлгеге болгаш хуваалдага ажылчыннар контролюн доктаадып тургузар дугайында документилерниң боттарын, тайбың болгаш чер дугайында декреттерни, Россияның улустарының эргелериниң Декларациязын залдарда делгээн. Ол Декларация болза улустарның эки-тура болгаш ак сеткилдиг эвилелиниң политиказын чарлаан.

Ленинниң удуртулгазы-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чурттуң эрткен маадырлыг оруунуң дугайын документилер болгаш материалдар чугаалап турар. Революстуг теорияны ажылдап кылыр, чаа хевирниң марксчи партиязын тургузар талазы-биле Ленинниң гениалдыг ажыл-чорудулгазының дугайын ол документилер чугаалавышаан, Ленинни улуг теоретик болгаш стратег кылдыр көргүскен.

Музейниң зал бүрүзү, делгээн чүүл бүрүзү совет улустуң болгаш Коммунистиг партияның амыдыралында төөгүлүг үе чадалар болуп турар. Сөөлгү үеге тураскааткан залдарда документилер болгаш материалдар Совет Эвилелиниң коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле совет улустуң ленинчи чагыгларны канчаар күүседип, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузуп, бүдүрүлге харылзааларын сайзыраңгайжыдып, чер кырынга тайбыңны камгалап турарын чугаалап турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга уткуштур улуг эртем-шинчилел ажылын музей чорудуп турар. Ленинниң амыдыралы-биле болгаш ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан хөй-хөй чаа документилер болгаш материалдар тывылган. Ол чорук музейниң делгиир материалдарын хөйү-биле немээр, оларны чаа утка-биле байыдар арганы берип турар.

Ленинниң чажыт ажылдап чораан үезинде ооң ажыл-чорудулгазының дугайында бөлүктер чаа документилер-биле, шимелде болгаш төөгү материалдары-биле долдунар. Партияның VI съездизиниң үезинде болгаш корниловщинаны чылча шапканының үезинде Ленинниң удуртукчу ролю улам калбаа-биле көргүстүнер.

Петербургка болгаш Москвага болган чепсектиг тура-халыышкынның чорудулгазының дугайында чаа карталар делгиирге көстүп келир. Ленинниң «Совет эрге-чагырга деп чүл?» деп чугаазын дыңнаар установканы маңаа база эптеп тургузар. Октябрь революциязының бүгү-делегей ужур-дузазының дугайында тускай бөлүк база тургустунар.

20, 21, 22 дугаар залдарның делгирлерин элээн эде кылыр. Ылаңгыя социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгезиниң дугайында ленинчи идеяларның тиилеп турар үезин — амгы үени көргүзеринче улуг кичээнгей салдынар. «Делегейниң социалистиг системазы — амгы үениң шиитпирлиг революстуг фактору», «Марксизм-ленинизмниң принциптеринге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш СЭКП-ниң демисели», «Тайбың дээш демисел болгаш делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдези» деп темалар делгиирлерге делгем көргүстүнер.

Совет күрүнениң 50 чыл байырлалынга тайылбырлал дептержигештерни, каасталгалыг альбомнарны, каталогтарны болгаш өске-даа чүүлдерни музей массалыы-биле парлап үндүрер. Ленин дугайында көжүп чоруур делгелгелерни база дериш, белеткээр.

В. И. Ленинниң Төп Музейи Ленинградта, Ульяновскиде, Бакуда, Киевте, Львовта, Тбилисиде филиалдарлыг. В. И. Ленинниң бажың-музейлери болгаш квартира-музейлери элээн каш хоорайларда тургустунган. Ылаңгыя Ленинчи Горкиде бажың-музей бар. Оон аңгыда «В. И. Ленинниң кажыыдал поездизи» деп павильон-музей найысылалда туруп турар. Музей бодунуң бүгү филиалдары-биле кады ленинчи черлерже чоруур массалыг экскурсияларга херегләэр массалыг орук айтыкчы тайылбырларны база белеткеп турар.

В. И. Ленинниң музейлери Польшада, Чехословакияда, ГДР-де, Румынияда, Финляндияда база тургустунгулаан. Францияның найысылалы Парижте Ленинниң квартира-музейи ажыттынган. Октябрь революциязының баштыңчызының амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга холбаштырган делгелгелер өске-даа чамдык чурттарда организастаттынган.

Күш-ажылдың кижилерин молчүгделден болгаш дарлалдан хостаарының херээнге бодунуң бүгү чуртталгазын бараалгадып, аас-кежикче, хосталгаже, депшилгеже кара-чаңгыс шын орукту айыткан улуг революсчуну болгаш бодалчыны чүгле бистиң улус эвес, харын база өске-даа чурттарның улустары улуг хүндүткел-биле болгаш ынакшыл-биле көрүп турарын бо бүгү херечилеп турар.

ЧУРУКТА: В. И. Ленинниң Төп музейи.

Фото В. СОБОЛЕВТИН.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Лаостан аалчылар Москвада

МОСКВА, май 16. (СЭТА). Лаостуң дээрги Хааны Шри Саванг Ваттхана, дээрги кадын Хаан болгаш ызыгуур салгакчызы Си Саванг олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Совет Эвилелинге кээп дыштанзын деп чалааның ёзугаар бөгүн Душанбадан Москвага келген.

Лаостуң болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шиметтинген Внуково аэродромга хүндүлүг аалчыларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы К. Т. Мазуров болгаш албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Амгы үениң көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш дериглериниң делегей делгелгези май 16-да ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде байырлалдыг байдал-биле ажыттынган. Москва көрүлдезиниң киржикчилеринге болгаш мында келген аалчыларга Бүгү-эвилелдиң садыг палатазының Президиумунуң даргазы М. В. Нестеров байыр чедирген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы К. Т. Мазуров чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Партияның кежигүн дадывыры

Партияның кежигүн дадывырын ай санында төлээри — коммунистиң бедүүн, ынчалза-даа албан хүлээлгези. Оон ыңай кол ажыл төлевиринден аңгыда, немелде ажыл төлевирлерин (дакпырлап азы артык шак ажылдааш, литератур гонорары алгаш) партия дадывырын төлээр түңге киир санавас чорукту коммунистиң ак сеткилдиг эвес, чурум чок чоруу деп санаар апаар.

Чер-черниң партия организацияларында партия дадывырының хавырылдазының байдалын областың партия организациязының ревизия комиссиязы-даа, обкомнуң инструктор-контролёрлары-даа чыл бүрүде хынап көрүп, четпестерни илередип, тус-тус коммунистерниң партия дадывырын төлеп турарында-даа четпестерни чайладырының хемчеглерин ап турар.

Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык АТА-зында, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде, «Барлык» совхозта, «Большевик» колхозта, Таңдының Бай-Хаак, Элегес ортумак школаларында болгаш өске-даа парторганизацияларда партия дадывырының хавырылдазы болгаш ажаалга кассаларынга дужаалдазы эки чоруп турарын хыналдалар көргүскен.

Ынчалза-даа чамдык парторганизацияларның секретарьлары партийжи ажыл-агыйны четпес чорудуп, СЭКП Төп Комитединиң партия дадывырының талазы-биле инструкциязын сагывайн турар фактылар бар. Ындыг четпестерге СЭКП-ниң Кызыл хооркому болгаш чамдык райкомнары анаа-ла эптежип тургулаан.

Партия дадывырын хавыртырынга кандыг-кандыг немелде төлевирлерни киирерил дээр дугайында коммунистерге тайылбыр ажылдарын чамдык парторганизациялар секретарьлары чорутпайн тургулаан. Чамдык коммунистер ол дугайын билир болза-даа, а боттары немелде ажыын чажырып, партия дадывырын чедир төлевейн тургулаан. Ындыг чоруктуң хөй-хөй фактылары «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң, Бай-Тайга, Улуг-Хем районнарының, Кызыл хоорайның партия организацияларынга илерээн. Ылаңгыя «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде коммунистерден 43 кижи 107 рубль, Бай-Тайга райондан 43 коммунист—103, Кызыл хоорайдан 30 коммунист—175, Улуг-Хем райондан 91 коммунист 199 рубль кежигүн дадывырын эрткен чылын чедир төлевээн.

Чамдык парторганизациялар ажыл төлевиринге киир санаар шаңнал төлевирлерни партия дадывырын төлээринге катпайн тургулаан. Шаңналдан партия дадывырын төлээр дугайын Төп Комитеттиң Инструкциязында мынчаар чугаалап турар: ажыл төлевириниң системазынга кирер бүгү-ле шаңналдар (планны күүсеткени болгаш ажыр күүсеткени дээш, чаа техниканы база технологияны тургусканы дээш) коммунистиң шалыңынга кирер болгаш ол шаңнал төлевирни херек кырында боттандырган айның кежигүн дадывырынга ону база барымдаалаар ужурлуг. Чижээ, коммунист үшкү кварталдың түңнели дээш, шаңнал төлевирни октябрь 15-те алган-дыр. Ынчангаш ол шаңналды октябрьның ажыл төлевиринге кадар болгаш ол түң ёзугаар партия дадывырын төлээр. Ол немелде төлевирни эрткен үш айга үлевес, чүгле шаңнал акшаны херек кырында алган айының ажыл төлевиринге кадар ужурлуг.

Коммунист-колхозчулар чүнү билип алза чогуурул? Акша төлевирни ап турарлар ай санында алган акшазының доктааттынган хуузун төлээр, күш-хүнүнге ажылдап турарлар—айда 10 копеек төлээр, ынчаарга ажыл-агый чылының түңнелинде азы дараазында чылдың январьда эрткен чылдың бүгү ажылының партия дадывыры-биле үзе санаажыр хүлээлгелиг. Бо чурумну Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң, Бии-Хемде «Тиилелге», «Кызыл тараачын» колхозтарның партия организациялары сагып күүсетпээн, ынчангаш оларда чедир төлеттинмээн партия дадывырының түңү 100 ажыг рубль болган.

Партия дадывырын хавыртыр түңге ажыл төлевириниң кандыг хевирлерин киир санавазыл? Бо дугайын чамдыкта маргышкан тургулаар. Ажылдан үнериниң пособиези, ажыглаттынмаан шөлээ акшазы, командировка акшазы, командировка орнунга ап турар немелде төлевир—олар болза партия дадывырын хавыртыр түңге кирбес дээрзин парторганизациялар секретарьлары билир ужурлуг.

Коммунистерниң партия дадывырын хавыртыр ажыл төлевиринге оларның ап турар пенсиязын база киир санаар. Ынчалза-даа бичии уруглары дээш, азырадыкчызын чидиргени дээш, хөй уруглары дээш ап турар пенсияларны партия дадывыры хавыртыр кол шалыңга катпас.

Чамдык эштер партияга кирериниң дадывырын төлээринге безин ак сеткилдиг эвес чорукту көргүзүп турарын хыналдалар илереткен. Олар учёт секторундан кандидат карточказын ап тура, партияга кирериниң дадывырын эрткен айда херек кырында ажылдап алган акшазындан эвес, а чүгле кол шалыңдан төлээн болгулаар. Чижээ, Тээли ортумак школаның башкызы С. Н. Долмажап партияга кирериниң дадывырын февральда 150 рубльден төлээн, а ооң херек кырында ажылдап алган акшазы 239 рубль болган. Шак ындыг чижектер Кызыл хоорайда бар. Ажылчын, албан хаакчылардан партияга кирериниң дадывыры оларның херек кырында ажылдап алган акшазының 2 хуузу, а колхозчулардан — оларның эрткен чылын ажылдап алган акшазының айда ортумак хемчээлиниң 2 хуузу болур.

Партия дадывырын ай санында төлээриниң хуусаазын сагывас чорук коммунистерниң талазында амдаа бар. Ындыг фактылар-биле парторганизациялар секретарьлары эптежип, 3—4 айлар иштинде безин дадывыр төлевейн турганнарны коммунистерге дыңнатпайн, оларны хемчег албайн, дадывырын анаа-ла хүлээп ап турар. Хову-Аксы сес чыл школазының парторганизациязының секретары турган эш Федулова коммунист Кутявинадан дөрт айның партия дадывырын коммунистерниң чөпшээрели чокка хүлээп алган. Мындыг четпестер өске-даа парторганизацияларда бар.

Партия дадывырын хавырганының дугайында демдеглелдерни чогуур документилерге ол-ла дораан кылбас, хавыртынган дадывырны чогуур үезинде дужаавас, харын ону самчыгдап турар парторганизациялар секретарьлары бар болгулаан. Ындыг чурум чок коммунистерге партияның шыңгыы кеземчезин көргүзер херек.

«Партияның болгаш ооң организацияларының акша-хөреңгизи болза кежигүн дадывырындан, партияның бүдүрүлгелеринден кирер орулгалардан болгаш өске-даа киирип алыышкыннардан тургустунар» деп Уставта бижээн. Партияның материалдыг үндезинин, партийжи сагылга-чурумну быжыглаар дугайында коммунист бүрүзү, партия организациязының секретары бүрүзү сагыш салыр ужурлуг.

Г. ЛЕБЕДЕВ,
СЭКП обкомунуң инструктор-контролёру.

Чарыштың тиилекчилерин шаңнаан

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң тараажылары беш чыл планының баштайгы чазында часкы тарылганы кыска хуусаада доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Колхозтуң Чаңгыс-Хадыңда № 1 болгаш Кара-Талда № 2 бот-орулга чарылгалыг хову бригадаларының ажылчылары тракторнуң 9 агрегаттары-биле тараа чаштырылгазын кидин түлүк чорудуп, 400 га чиңге-тараа чаштырар планын бүрүн күүсеткен болгаш 1500 га черде кылзы-тасты чаштырган.

Колхозтуң баштаар чери, ында партия организациязы тараажыларның ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Социалистиг чарыштың түңнелин 10 хонгаш-ла үндүрүп турар. Баштайгы он хонукта эш Ким-оолдуң удурткан № 2 хову бригадазы тиилээн. Сөөлгү он хонукта С. Иргиттиң бригадирлээни № 1 хову бригадазы социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Чарыштың тиилекчизи № 1 хову бригадазынга шилчиир кызыл вымпелди тывыскан болгаш бригаданың механизаторлары Ооржак Доруг-оол, Ховалыг Конгар-оол, Иргит Алдын-оол, сеялкада Монгуш Бүрүлбаа оларга колхоз баштаар чери акша шаңналын база тывыскан. Ол ышкаш № 2 бригаданың мурнакчылары Монгуш Удувас-оол, Ховалыг Борис, Ооржак Даңзычы оларга акша шаңналын база берген.

Чоннуң кадыкшылы дээш

Барыын-Хемчик районнуң эмнелге ажылдакчылары сөөлгү үеде ажылынга көскү чедиишкиннерлиг болган. Чурттакчы чоннуң аарыыр чоруу болгаш халдавырлыг аарыгларның саны эвээжээн. Божуур иелерниң айыылга таваржыр чоруу шуут чок деп чугаалап болур, чүге дээрге божуур херээженнерниң 80 хуузу эмнелгеге божуур аргалыг болуп, эмчиниң чогуур дузаламчызын ап турар. Кижиниң кадыкшылынга хамаарышкан темаларга лекцияны, беседаны медицина ажылдакчылары чонга доктаамал чорудуп турар апарган. Эмнелгеге оруннуң саны чылдың-на көвүдеп турар. 1960 чылда оруннуң саны 100 турган болза, ам 225 четкен.

Медицина ажылдакчылары партияның, советтиң активтери-биле малчыннарны эргип, оларның кадының байдалы-биле таныжып, эмчиниң чогуур дузазын көргүзүп турары чаңчыл болган. XXIII съездиниң Директиваларында хоорайның болгаш көдээниң чурттакчы чоннарын эргежок чугула медикаментилер-биле бүрүн хандырарын көрген. Чүгле чаа чылдың эгезинден эгелээш бо хүннерге чедир 27 үнүүшкүнү организастаан. 200 рубль түңнүг эм аймаан малчыннарга саткан.

Бо хүннерде район эмнелгезиниң салбыр бүрүзү коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш ажылдап турарлар. Онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, аарыг кижилерниң хүндүткелин чаалап алган эмчи сестралары А. Куулар, К. Мисюрова, А. Сорокина, фельдшерлер А. Стал-оол, О. Михайлова, М. Чудак болгаш санитаркалар А. Скобеева, Х. Монгуш оларга өөрүп четтиргенин илередип бижээнин санал болгаш комудалдар дептеринден бола көрүп болур.

Эмнелгеде санитар-чырыдыышкын, профилактика ажылдарын съезд материалдарынга дүүштүр чорудуп турар. Чыттырып эмнээр эмнелгелерниң байдалын аарыг кижилерге таарымчалыг болдуруп, янзы-бүрү аарыгларны, ылаңгыя уруглар аарыгларын эвээжедиринче кол кичээнгейни угландырган. Районнуң эмнелге ажылдакчылары чер-черге арыг-шевериниң сагылдазын экижидерин кол сорулгазы кылдыр санап турар. XXIII съездиниң болуп эртип турар хүннеринде район эмнелгезиниң эмчилери механизаторларның, саанчыларның болгаш школаларның өөреникчилериниң шинчилгезин эрттирген. Амгы үеде хову ажылчыннарының кадының байдалын шинчип көөр ажыл кидин түлүк. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң амыдырал байдалын экижидер талазы-биле ажылдарны чорударынга эмчилер Распутин, Даваа, Ефремов олар идепкейлиг киржип турар.

Часкы хову ажылдарының болгаш өске-даа сезоннуг үелерде эмчи Орешкованың удуртулгазы-биле үнүүшкүннүг поликлиниканы организастаандан бээр 2 чыл четкен. Бо чорук ажылчыннарның кадының байдалы-биле таныжып алырынга кончуг дузалыг болган. Чурттакчы чоннуң хөй кезии сезоннуг ажылдарга турар үезинде эмчи пунктузунуң ажылын канчаар организастаарының дугайында семинарны чорутканы ажылга практиктиг дузаны көргүскен.

Бистиң чугула сорулгавыс болза районда кадык камгалалының бүгү адырларының ажылын XXIII съездиниң материалдарын боттандырарынче угландырары болур ужурлуг.

В. ГОЛУБЧЕНКО,
Барыын-Хемчик район
эмнелгезиниң кол эмчизи.

Агитпунктунуң дуржулгазындан

Бистиң чорудуп турар хемчеглеривис

«Коммунизм тургузуушкунунуң улам ыңай чедиишкиннери ажылчы чоннарның ортузунга партияның идей-политиктиг ажылын калбартырындан болгаш ооң деңнелинден улуу-биле хамааржыр дээрзин СЭКП барымдаалап турар. Партияның идейлиг салдарының дээштиг чоруу совет ниитилелдиң удурткучу күжү болур ооң бүгү ажыл-чорудулгазы-биле сырый харылзаазында болуп турар. Идеологтуг ажылдың төвүнге бедик политиктиг медерелдиң болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң ёзузунга ажылчы чоннарның кижизидери турар ужурлуг. Идеологтуг ажылдың бирги чергелиг сорулгазы болза, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын күүседири дээш, бистиң чуртка коммунистиг ниитилелди тургузары дээш идепкейлиг демиселче ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенцияның күжениишкиннери мөөңнээри болур»—деп, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Отчёт илеткел талазы-биле Резолюциязында айыткан.

Кызыл хоорайның беш дугаар школазында тургустунган № 16 агитпунктунуң ажыл-чорудулгазы партияның XXIII съездизиниң салганы бо сорулгаларны күүседир дээш чүткүлдүг ажылга чагыртып турар. Бистиң агитпунктувус 12 агитколлективтерни, ооң иштинде Саң министерствозунуң 40, садыг-кооператив училищезиниң 30, хооркоммунал ажыл-агыйның 20 ажыг агитаторларлыг улуг коллективтерин каттыштырып, шупту 215 агитаторларның ажылын башкарып турар.

Агитпунктунуң бүгү ажылы баш удур тургускан болгаш аңаа хамааржып турар парторганизацияларның секретарьлары-биле дугуржуп чугаалашкан план ёзугаар чоруттунуп турар. Бистиң планнарывыста агитас-массалыг, политкижизидилгелиг ажылдарның хөй янзы хевирлери — лекциялар болгаш илеткелдер, кежээлер болгаш ужуражылгалар дээш өске-даа чүүлдер айыттынып турар болгаш оларның күүселдези ында көргүстүнүп турар.

Бо чылдың январьдан бээр соңгукчуларга элээн каш лекциялар, «Ада-ие кол кижизидикчи» деп конференция, туберкулёзка удур диспансерниң эмчизи эш Цойнуң илеткели, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң дугайында лекция дээш өске-даа чугула хемчеглер чоруттунган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты, Кызыл хооркүүскомнуң даргазы эш С. Х. Красныйның отчёдун агитпунктуга организастаан. Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаттары хоороно эргелекчизи З. Борисованың, хоорайның саң килдизиниң эргелекчизи Ю. Успенскийниң, республика эмнелгезиниң кол эмчизи Н. Сизыхтың, депутаттар М. Новицкая, Т. Бадарчи болгаш өскелерниң-даа ажылчы чон мурнунга отчёттары маңаа болгулаан. Улус судтарынга соңгулдалар үезинде хоорайның улус шииткекчизи эш И. Кураев соңгукчуларга отчёдун берген болгаш шииткекчиге кандидат кылдыр депшиткен соонда ооң-биле ужуражылга база болган.

СЭКП-ниң XXIII съездизи ажылдап турган үеде болгаш ооң сөөлүнде агитпункт элээн ажылдарны кылган. Агитпунктуну эде дерээн. Агитаторларның участоктарга ажылын сергедип, чоңга беседаларны, номчулгаларны хөй удаа организастаан. Партияның XXIII съездизиниң түңнелдериниң дугайында илеткелди организастаан. Агитпунктуга эрттирип турар бүгү-ле массалыг хемчеглерниң сөөлүнде концерттерни азы кинофильмнерни организастап турар. Массалыг хемчеглерни агитпунктуга доктаамал чорудуп турар апарганынга соңгукчулар өөрүп турар дээрзин демдеглээр херек.

Агитпунктунуң ажылы чүгле массалыг хемчеглер-биле кызыгаарлаттынмазы билдиңгир. Ооң кол кезээ чурттакчы чон ортузунга агитаторларның хүн бүрүде ажылы болгай. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң сөөлүнде, соңгулдага белеткелдер үезинде агитаторларның ролю онза улгаткан. Олар съезд материалдарының, совет соңгулда системазының, даштыкыда болгаш чурттуң иштинде чугула болуушкуннарның дугайында беседаларны соңгукчуларга доктаамал кылып бээр хүлээлгелиг. Ону организастап удуртуру агитпунктунуң, парторганизацияның хүлээлгези.

Апрель эгезинде агитколлектив девискээринде бүгү парторганизацияларның ажык хуралын кылгылааш, агитас-массалыг ажылды күштелдирер дугайын чугаалашкан. Агитаторларның семинар хуралдарын эрттирип, аңаа чугула айтырыгларны дугуржуп ап, методиктиг айтырыгларны чугаалашкан. Ажылчы чоннарның амыдырал болгаш культура талазы-биле негелде хереглелдерин үргүлчү барымдаалап көөрү кичээңгейге алдынган.

Съезд материалдарын тайылбырлаарынга болгаш соңгулда мурнунуң агитас-массалыг ажылынга Садыг министерствозунда, Саң министерствозунда, Министрлер Чөвүлелинде парторганизацияларның агитколлективтери идепкейлиг киришкен. Хоочун агитатор Н. М. Безродныйның эки ажылын демдеглээри өөрүнчүг. Ол чорудуп турар бүгү массалыг хемчеглерге эң идепкейлиг киришпишаан, бодунуң быжыглаткан участогунда билдилиг болгаш доктаамал ажылдап турар. Ол ышкаш агитаторлар Б. Н. Кочнев, В. М. Михайлова, А. П. Фирсова, А. Н. Ковалева, Н. В. Романовский олар боттарының участоктарынга үргүлчү барып, соңгукчуларны массалыг хемчеглерже хаара тудар талазы-биле эки ажылдап турарлар. Чон ортузунга агитас-массалыг ажылды организастаар талазы-биле агитаторлар П. Храбрых, Л. Дугержаа, И. Журавлева, В. Черноусова, Е. Кузнецова, Г. Умных, М. Мирошниченко, Н. Кондрашова болгаш өскелер-даа боттарының билдилиин болгаш аргалыын көргүскен.

Агитпунктунуң ажыл-херээ, агитас-массалыг ажылдың калбарыышкыны дээш № 5 школаның директору А. Г. Толстикова үргүлчү сагыш салып, улуг дузаны чедирип турар. Агитпункт дериг-херекселдер-биле эки хандыртынган, лозуң, плакаттар, чурук, портреттер-биле шиметтинген, литературалар, журналдар болгаш солуннар четчири-биле бар.

Агитпунктунуң ажылында четпестерниң дугайын агитаторлар бистер, ылаңгыя коммунистер, ыттавайын барып шыдавас бис. Агитас-массалыг ажылды ёзу барымдаалап көөр, ону өй-өйде кампания шиңчилиг чорудар чорук бисте ам-даа бүрүн чайлаттынмаан. Чамдык агитаторлар, ылаңгыя хооркоммунал ажыл-агыйда, садыг-кооператив училищезинде чамдык эштер, агитация ажылы чорударының орнунга, боттарының хүлээлгезин чалалга билеттерни тарадыры-биле кызыгаарлап турган. «Агитатор» деп хана солунувус үнместээн.

Үстүнде четпестерни чугаалажып көргеш база соңгулда кампаниязының чаа үе-чадазы — кандидаттар дээш агитацияның эгелээни-биле холбаштыр, агитпунктунуң ажылын экижидер, агитаторларның ажылын күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткаш, оларны боттандырып эгелээн бис. Бо талазы-биле, агитас-массалыг ажылга кол рольду агитаторлар, лекторлар, пропагандистер ойнаар, ол дээрге партияның камнаар болгаш сагыш човангыр өстүрер ужурлуг алдын фондузу-дур дээр дугайында XXIII съездиниң айтыышкыннарын барымдаалаар ужурлуг бис. Моон-биле кады, идеологтуг ажыл бүгү партияның, бүгү коммунистерниң херээ, массаларга идейлиг салдар чедирери, агитас-пропаганда ажылының дээштии коммунистерниң болгаш удурткучу ажылдакчыларның хууда үлегер-чижээнден дорт хамааржыр дээрзин херек кырынга боттандырар апаар бис.

Н. ПОРВАТОВ,
Кызылда № 16 агитпунктунуң эргелекчизи.

КАИР УНИВЕРСИТЕДИНГЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

1952 чылдың июль 23-түң революциязының баштайгы хүннеринден эгелээш египет чазак демократияга үндезилээш эртемни болгаш политиктиг организацияны хөгжүдер дугайында доктаамал сагыш салыышкынын салып келген. Чүгле эртем бурунгаар шимчээшкинни хандырып турар дээрзин президент демдеглээн.

Эртем хожудаңгай чорукту узуткап шыдаар деп чүвени июль 23-түң революциязы көргүскен деп, Насер ооң ыңай чугаалаан. Бир тээ бистиң чуртувус бодунуң депшилгезинге улуу-биле хожудаан чүве болганда, культураны хөгжүдериниң чогуур деңнелин чедип алыр сорулга-биле бистиң бурунгаар дүрген шимчээшкинивисти эртем хандырып шыдаар дээрзин революция база көргүскен.

Бо оруктуң иледе бергезин билбишаан, бис улузувустуң база чоокта чаа хосталган өске-даа улустарның мурнунга идеологтуг болгаш теоретиктиг хөгжүлдениң эки аргаларын эртем ажыдар деп санап турган бис дээрзин президент ооң ыңай чугаалаан.

Бир эвес египет эртем каналды эргелеп башкарарын болгаш делгейниң судноларын чорудушкунунга ону ажыткаш, ооң үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырып шыдаар аргажок турган болза, Суэц каналының национализастаашкыны кажан-даа ындыг чедиишкинниг болбас, ол чадага улустуң күзел-соруу илереттинмес турар ийик.

Улуска бараан болуп турар эртем бүдүрүлгениң мурнундагы деңнелин чүгле хевээр артырарынга кызыгаарлаттынмайн, а ооң дүрген хөгжүлдезин доктаамал хандырып турар деп, Г. А. Насер үргүлчүлеп чугаалаан.

Ажылчы чоннарның хереглелин эртем хандырып, ооң-биле кады күрүне эрге-чагыргазынга улустуң контролюн магадылавышаан, оларның политиктиг чаалап алыышкыннарын камгалап шыдаар аргалыг болган.

Президент Г. А. Насерниң чугаазының соонда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге сөс берген.

Каттышкан Араб Республиканың революстуг чаңчылдарының болгаш депшилгелиг эгелээшкиннериниң төлептиг салгалы—силерниң алдарлыг чуртуңарның бүгү аныяктарынга Каир университединиң эр, херээжен студентилериниң нүүрү-биле байыр чедирип тур мен деп, А. Н. Косыгин чугаалаан.

Силер база бир эң эрте-бурунгу болгаш кайгамчык цивилизацияның салгакчылары болуп турар-дыр силер.

Моон-биле кады силер—социализмни тургузар дээш демисежикчилериниң бодунуң бодап турар дугайын медеглээн чурттуң, долу идегелдерлиг болгаш планнарлыг чурттуң хамаатылары-дыр силер. Совет кижилер Каттышкан Араб Республиканың улузун эп-сеткилдиң улуг каттыштырылгазы-биле көрүп, чаа амыдыралдың тургузушкунунуң хөй участоктарында ооң улуг чедиишкиннеринге чүректиң ханызындан өөрүп турар.

Тургузуушкунну чорудуп турар аныяк республикага аныяктарның ролю аажок улуг. Силер—келир үениң кижилери болгай силер —кайгамчык чуртуңарның келир үезиниң-дир силер. Силер бодуңарның улузуңарның аас-кежии дээш демиселди үргүлчүлээр ужурлуг силер. А ол дээрге, улуг болгаш хүндүлүг хүлээлге-дир. Социализм экономика болгаш культура талазы-биле хожудаңгай чорукту дүрген ажып эртер болгаш мурнакчы социалистиг нациялар кылдыр хуулар арганы улустарга берип турар деп, А. Н. Косыгин ооң ыңай демдеглээн.

Эртем болгаш өөредилге талазы-биле хөй чүүлдерни чедип алганывыста бис боттарының интеллигенциязын белеткээр талазы-биле хөгжүп эгелеп турар чурттарга дузалажырын бодувустуң интернационалчы сорулгавыс кылдыр санап турар бис. Совет Эвилели бистиң өөредилге черлеривиске өөренир болгаш быжыг билиглерни шиңгээдип алыр арганы дыка хөй чурттардан келген аныяк кижилерге тывысып турар. Бүгү диптерниң болгаш чурттарның янзы-бүрү дылдарга чугаалажып база янзы-бүрү политиктиг үзел-бодалдарлыг болгаш чүдүлгелиг аныяктар ниити дылды—найыралдың болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының дылын Каирдегизи ышкаш, Москвага келгеш дилеп база тып ап турар. Ниити турушту—тайбыңның, национал хамаарылгас чоруктуң, хосталганың болгаш депшилгениң туружун аныяктар барымдаалап турар.

Бөгүн антиимпериалистиг шимчээшкинниң демисели онза чидиглелген эң чугула район Вьетнам болуп турар деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Сайгон биле Ханой Каирден болгаш Москвадан ырак-даа болза, вьетнам болуушкуннар мээң ада-чуртчуларымның болгаш делегейниң бүгү чурттарының улустарының сагыш-сеткилин хайныктырып турары ышкаш, силерниң болгаш силерниң ада-чуртчуларыңарның сагыш-сеткилин база хайныктырып турар. Америк халдакчыларга болгаш оларның агентуразынга удур Вьетнамда бүгү улустуң маадырлыг демисели чоруп турар.

Америк шериглерниң болгаш оларның хөлезиленикчилериниң Вьетнамда үүлгедип турар чүүлдери эжелеп алган черлеринге гитлержилерниң азы боттарының эжелеп алган чурттарынга чоннуң удурланыышкынын сый шаварын оралдашкаш, колонизаторларның үүлгедип турган чүүлдеринге дөмейлежип турар-дыр.

Гитлержи дерзилел-даа, колонизаторларның ханныг үүлгедиглери-даа оларның күзээн түңнелдерин берип шыдаваанын силерниң-биле эки билир болгай бис. Эжелекчилерге улустар чагыртпаан болгаш оларны дедир дезип чоруур кылдыр албадапкан.

Вьетнамга база шак ындыг болур дээрзин бүзүрел-биле чугаалап болур. Вьетнам улустуң маадырлыг күжениишкиннери чедиишкиннерлиг болуп турар, ол бодунуң демиселин алыс тиилелгеге чайлаш чок чедирип шыдаар. Ооң ол чөптүг демиселин Совет Эвилели деткип турар, ооң бүгү өңнүктери деткип турар, бүгү делегейде депшилгелиг бодалдыг кижилер деткип турар. Вьетнам улус хамыктың мурнунда бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарылгас чоруун камгалап алырынга сонуургалдыг, ынчангаш Женева дугуржулгаларынга үндезилээш, тайбың шиитпирлеп таарыштырар дугайында саналдарны ол көдүрген.

Совет Эвилели ол турушту шиитпирлиг деткип турар, вьетнам улустуң демиселин шиитпирлиг деткип турар. Чаңгыс аай фронт кылдыр каттышкан тайбыңның болгаш депшилгениң күштери Вьетнамда америк агрессияны ойтур шаап болур болгаш шыдаар-даа ужурлуг.

Вьетнамда америк агрессия — АКШ-тың делегейниң янзы-бүрү диптеринде—Европада-даа, Африкада-даа, Латин Америкада-даа, Азияның өске чурттарында-даа — чижээлээрге, Корейде-даа чорудуп турар империалистиг ниити политиказының кезии-дир. Империалистер болза өскелерниң девискээрлеринде боттарының баазаларын өске күрүнелерни бастып дорамчылаарынга, оларның иштики херектеринче боо-чепсектиң күжү-биле шуут холгаарлаарынга ажыглап турар-дыр.

Ындыг политиканы шиитпирлиг буруу шаап турар бис, өскелерниң девискээрлеринде шериг баазаларын чок кылыр, даштыкы шериглерни дедир үндүрер дээш туржуп турар бис.

Совет күрүнениң даштыкы политиказының сорулга-бодалгаларының бирээзи болза антиимпериалистиг демиселди болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни деткиири, хөгжүп турар аныяк күрүнелер-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы боттандырары болур дээрзин СЭКП-ниң чоокта чаа болган XXIII съездизи онзалап демдеглээн. Совет Эвилели социал депшилгениң оруунда туруп алган улустар-биле бодунуң харылзааларын долу дең эргениң, найыралдың болгаш деткиишкинниң байдалынга үндезилээш таарыштыр тургузуп келген болгаш тургузар-даа деп А. Н. Косыгин чугаалаан.

ССРЭ-ниң болгаш КАР-ның аразында харылзаалар ындыг харылзааларның эки үлегер-чижээ болуп турар. Ол харылзаалар Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкке-даа, ооң калбак хемчээлге-даа империализмге болгаш реакцияга удур демиселдиң дээштиг чепсээ болуп, авантюрага хандыкшылдыг чамдык кижилерниң агрессчи халыыдаашкынын соодуп, ынчангаш ол районга туруштуг болгаш айыыл чок чоруктуң чугула фактору болуп турар деп А. Н. Косыгин түңнелинде чугаалаан.

КАТТЫШКАН АРАБ РЕСПУБЛИКА. Чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан муң-муң феллахтар боттарының күжү-биле Садд-аль-Аалини тургузар дээш кээп турганнар.

Фото В. БУДАННЫЫ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ОНУ ЧАЙЛАДЫР КҮШ БАР

«Коммунизмни тургузуп турар ниитилелге эрге-чурум үрээр болгаш кем херек үүлгедир чоруктар турбас ужурлуг» деп СЭКП-ниң Программазында айыткан. Партияның энис сорулгаларын боттандырары бүгү-ниитиниң херээ болур. Партия, совет органнарының удуртулгазы-биле Каа-Хем районнуң прокуратура, суд, шагдаа болгаш хөй-ниитиниң эки-тура организациялары эрге-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбас талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Оорлаар, авария кылыр, эң ылаңгыя хулиган херектер үүлгедир чоруктар сөөлгү чылдарның дургузунда районда дыка кызырылган. Ильинка, Бояровка, Кундустуг, Сизим болгаш өске-даа суурларда кем-херек үүлгедир чоруктар кызырылган. Көк-Хаак суурга сөөлгү чылдың дургузунда кем херек үүлгедир чорук чаңгыс-даа болбааның демдеглээри чугула. Кем-херек үүлгедир болгаш эрге-чурум үрээр чоруктарны болдурбас талазы-биле Көк-Хаак суурнуң хөй-ниитизи улуг рольду ойнап келген. Эрге-чурум үрээр болгаш кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселге Ильинка суурда эш-хуунуң суду, улусчу дружина, кодээ Совет эки түңнелдерни чедип алган. Эш-хуунуң судунуң даргазы эш Наумов, кодээ Советтиң даргазы эш Чепкасов, «Тиилелге» колхозтуң даргазы эш Евтушков олар ажылчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын үргүлчү чорудуп, хоойлу-дүрүм талазы-биле таныдылга ажылын доктаамал чорудуп турарлар. Эрге-чурум үрээн болгаш кем-херек үүлгеткен, эң ылаңгыя хулиган херек үүлгеткен таварылга болганда доп-дораан хемчеглерни ап, херек үүлгеткеннерни бүгү-ниитиниң чугаалажыышкынынга киирип, эш-хуунуң судунга көрүп турар. Хөй-ниитиниң кижизидикчи ажылының түңнелинде «Тиилелге» колхозтуң кежигүннериниң артель бүдүрүлгезинге киржилгези бедээн болгаш колхозтуң экономиказы быжыккан. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш артельдиң ажыл-ишчилери күжениишкинниг ажылдап турар. 1966 чылдың бирги кварталының планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүсеткеш, часкы хову ажылын амгы үеде калбарткан.

Бүрен-Бай-Хаак суурга хөй-ниитиниң ялалакчызы Татьяна Яковлевна Куприяновага Вялковтуң херээ, Ильинка суурда хөй-ниитиниң ялалакчызы эмчи Юрий Кызыл-оолович Кызыл-оолга Аракчааның херээ кирген. Вялков биле Аракчааның хулиган херектерин эш-хуунуң судтарының хуралдарынга көрүп турда, судка олурушкан масса чон кем-херек үүлгедикчилерин көөр хөөн чок чоруун илереткен болгаш хулиганнар чогуур ялалалды алганнар. Хулиган херек үүлгедикчилери-биле демиселдиң чер болгандала эки эвес болуп турарын демдеглээр ужурлуг. Суг-Бажы суурда хөй-ниити организациялары болгаш кодээ Совет эрге-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле кошкак демисежип, илереттинген херектерни бүгү-ниитиниң буруудадыышкынынга таварылга болуп киирип турар. Бо суурда хулиган херектерни үүлгедип турар чамдык кижилерден аңгыда назы четпээннер безин кем-херектерни үүлгедипкен, судтуң сандайынга олуруптар чоруктар эвээш эвес. Бо талазы-биле школа болгаш хөй-ниитиниң эптежип, назы четпээннерниң ортузунга кижизидилге ажылын эң-не куду деңнелде тургусканы хомуданчыг. Ооржак Орнал-оолдуң, Алексей Кунгаажыктың хулиган херектерин судка көрүп турда, суурнуң хөй-ниити организациялары хөй-ниитиниң ялалакчызын безин томуйлавааны таварылга эвес. Мында дружинниктер болгаш эш-хуунуң суду оорлаар, хулиган херек үүлгедир чоруктар-биле кошкак демисежип, Совет эрге-чагырганың оларга тывыскан эргелерин ыракта-ла боттандырбайн турарлар. Ооң түңнелинде оларның ажылы чоңга көзүлбейн, массадан хоорук болуп турарын демдеглевейн барып болбас.

Хулиган херек кылган кижилерниң херээн оларның ажылдап турар коллективтеринге азы чурттап турар черлериниң чурттакчыларының ниити хуралдарынга чугаалажып көөр практиканы районнуң административтиг органнары ажыглап келген. Ол чорук эрге-чурум үрээр болгаш кем-херек үүлгедир кижилерге кижизидилгениң салдарын чедирип турар. Коллективтерниң кежигүннери болгаш чурттакчылыг черлерниң ажылчы чоннары боттарының хуралдарынга хулиган херек үүлгедикчилериниң херээн көрүп тура, оларның буруузун илередип, кижизидикчи санал-оналдаларын берип, суд органнарының практиктиг ажылынга улуг дузаны көргүзүп турар.

Чамдык ажыл-агый болгаш албан черлериниң удуртукчулары хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн ажылдакчыларны хөй-ниитиниң шугуму-биле көре бээрге, оларны камгалаар «эки ажылчынывыс» дээр чоруктар тургулаар. Ол чорук чурум чок, хулиган херек үүлгедир чоруктар-биле демиселге багай салдарны чедирип, ындыг кижилерни эде кижизидеринге доктар чедирип турар. Чижээ, каш удаа шииттирип чораан болгаш хулиган чоруктарны үүлгедип келген Серенниковтуң херээн судка көрүп турда инвалидтер бажыңының директору Есипов «эки ажылчынывыс, бодувуска эде кижизидип аптар бис» деп, Серенниковту камгалап турган. Есиповтуң оралдажыышкыны чүү-даа болбаан, суд шын шиитпирни үндүрген.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун тударынга, хулиган херек үүлгедир чоруктарны илередиринге улусчу дружина көскү черни ээлеп турар. Район төвүнде чамдык албан организацияларда дружиналар, оларның дружинниктери боттарының хүлээлгезин ыракта-ла четпес күүседип турар. А ээлчеглиг дежурныйлаашкынга үнгеш, хайгаарал кылбас, харын-даа чамдык дружинниктер боттары безин ээзирик чорааш, шагдаа ажылдакчыларының холунга кире бээр таварылгалар тургулаан. Чижээ, харылзаа конторазының ажылдакчызы Куларов, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылдакчызы Рачковский болгаш өскелер-даа Сарыг-Сеп суурга хөй-ниитиниң корум-чурумун хайгаарап, дежурныйлап чораш, ээзирик чорааның шагдаа ажылдакчылары илереткен.

Ажылчы чоннар ортузунга политкижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны күштелдирериниң талазы-биле чугула хемчеглер СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринде көрдүнген. Партияның ажылдап кылганы хемчеглерни амыдыралга боттандырарының аргазы Каа-Хем районнуң партия, совет, прокуратура, суд органнарында болгаш хөй-ниити организацияларында бар

Ф. ТИМОФЕЕВ,
Каа-Хем районнуң прокурору.

Бистиң чоргаарларывыс

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхоз. Ооң Билелиг сүт-бараан фермазында колхозчуларның чоргаарланыры, шуут чугаалаарга, экилерниң иштинден эң шылгарааннар дээр ийи кижи бар. Оларның кайызын-даа чоокта чаа бистиң Совет чазаавыс Күш-ажылдың Кызыл тук орден-биле шаңнаан. «Ындыг улуг шаңнал-биле чаңгыс фермадан ийи кижини хары угда шаңнаптар магалыг-ла чүве-дир» деп, ында саанчылар чугаалажылаар-даа. Ынчаарга шала улгады берген кижилер аныяк саанчыларга: «Төрээн чуртуңарга хойнү-ле кылып бээр дээш бүгү күжүңерни, билииңерни берип ажылдаңар, эки ажылдаан кижилерни бистиң партиявыс болгаш чазаавыс кезээде эки үнелээр» деп чагып-даа тургулаар.

А демги ийи киживис кымнарыл ол? Ооң бирээзи ам фермада сүт саалдазының талазы-биле бирги черде турар Елена Серет-оол-дур. Елена бодунуң бо чылдагы хүлээлгезин тускай парлап каан майыкта бижээш, өске саанчылар-биле бир домей, көргүзүг самбыразында азып алган. Ында айытканы: «33 инек саап турар мен. Меңээ берген планы — бир инектен-не 1700 кг сүт саары, хүлээнип турарым — 1800 килограмм». Оон ыңай ону тодаргайлаарга, чылдың иштинде 3 тонна 400 килограмм сүттү пландан ажыр күрүнеге бээрин база чугаалаан.

Дараазында саанчывыс — Баир Элескей. Ооң боду бир инекке онаалтыр чылда чеже сүттү саап алыр талазы-биле берген пландан ажыр 2 тонна сүттү саарын хүлээнген.

Ийи саанчының, азы өскээр чугаалаарга ийи шолбанның көргүзүглери ол-дур. Амгы үеде олар эрткен дөрт айларның сүт саап алыр планын ажыр күүсеткеннер. Ооң-биле ферманың планын күүседиринге база төлептиг салыышкынны киирген. Ынчаарга ферманың кызыл булуңунга кире бээрге, боттарының ол мурнакчы саанчыларының дугайында: «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары» деп бижээш, оларның аттарын чараштыр, улгаттыр чурааш, ханада самбырада делгеп каан.

— Хөй сүт саап алыышкынын канчап чедип алдыңар?—деп, олардан айтырыг салырга, олар мынча дээр:

— Кол-ла чүве — малдың чемнинде, ажаалгазында. Колхоз эрткен чылын ферманы мал чемнери-биле багай эвес хандырган. Ынчаарга мал чемнерин чөп ажыглаар дээш бистиң саанчылар, ылаңгыя зоотехниктерниң сүмелерин ап турган, кызымаа-биле ажылдап келгенивисте. Ооң ыңай саанчы бүрүзүнүң мергежилинден, ооң кылып турар ажылынга кайы хире ынаандан байдал база улуу-биле хамааржып турганы билдиңгир.

Ындыг болза-даа кыштың сөөлгү дүжүп келирге, мал чемнерин шын ажыглап турган, сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле чамдык чүүлдерни эскербейн баргылаан хире улус бис. Ооң ужурунда кышкы айлар биле сөөлгү часкы айларның сүт саалдазының деңнелиниң элээн ылгалдыг болуп турары ол-дур.

Ам боттарывыстың буруувус-биле чедип алдынмайн барган чүүлдерни чайгы үеде таарымчалыг бүгү чүүлдерни эң долузу-биле ажыглап турган, чедип олурып кызыдар апаар бис. Ынчангаш чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмайн, чүгле берген планны эвес, харын ооң бедик кылдыр алдынган хүлээлгелерни база ажыр күүседири — бистиң кол сорулгавыс ол. Ындыг янзы-биле ажылдап турган, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының, ылаңгыя кодээ ажыл-агый талазы-биле айыткан сорулгаларын күүседиринге төлептиг салыышкынны киирер күзелдиг бис.

Саанчылар ажылдың перспективаларының талазы-биле база ханы бодалдыглар. Бот-орулгачарылганы ёзулуг боттуу-биле боттандырары, продукцияның бот-үнезин чиигедири, социалистиг чарышты ёзулуг чогаадыкчы байдал-биле улам калбартырып боданып турар. Бо талазы-биле моон мурнунда-даа саналдарны берип турган бис. Ындыг болза-даа ынчаарда ол дугайын бис боттарывыс-даа четче билбес турган бис. Ам солун, сеткүүл номчуп турганш, билигни бедидип, өске черлерниң дуржулгаларын өөренип көрүп турганш, бо талазы-биле тодаргай саналдарны база киирер бис дээрзин саанчылар чугаалап турарлар.

Ферманың шолбаннарының бо бодалдары ниити фермага база хамааржып турар. Ниити коллективтиң кодуралуушкуннуг ажылы-биле ниити чедиишкин тургустунар болгай. Бо ферманы моон мурнунда он үш чыл иштинде эргелекчилеп келген кижи болгаш саанчыларның бо чугаалап турар чүүлдеринге бүрүн каттыжар кижи мен.

П. БАИР,
фермада мал кадарчызы.

ЧУРУКТА: Елена Серет-оол саанчыларга солун номчуп берип олур.

Фото С. Феоктистовтуу.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга уткуштур

Хосталганың эдеринчизи

Ыры бүрүзү боду намдарлыг болгаш салым-чолдуг. Ырның амыдыралы узун азы кыска-даа боор болур. Кажан-бир шагда кижилерниң сеткил-сагыжын хайныктырып чораан ырлар үе эртерге уттундуруп, амыдыралда чаа болуушкуннарны, кижилерниң чаа бодалдарын илереткен өске ырларга орнун чайлап бээр.

Ынчалза-даа аас-кежиктиг ырлар бар, олар кырывас, бир салгалдан өске салгалче шилчип турарлар. Чижээ, «Алаак кезип, шаттар кырлап» деп хамааты дайынының комиссары Петр Парфеновтуң сураглыг ырызын кым билбес боор! Ол дээрге бүгү делегейге билдингир ыр-дыр.

Ону бичимде аваа-ла шээжилеп, үе-чергелерим оолдар-биле кады аза-соора ырлап чордум. Чогум утказын хандыр бодавайн, оон-биле холбашкан тулчуушкуннар дугайын дыңнавайн, а ырның ёзулуг салым-чолун билбес чордум.

Эр болуп келгеш-ле шеригже хаптым. Демир-орук Сибирьниң карак четпес делгемнерин эртип, Ыраккы Чөөн-чүк, Оожум океанның эрии далайы сеи дээш бүстап-бүстап халып олур. Билирим ырның дузазы-биле чүгле адын дыңнаан черлерим: Волочаевка, Спасск дээр демир орук станцияларын таварып эртим. Кайызында-даа партизаннарга гранит тураскаал, а ында демги ырының сөстерин бижигилээн болду. Совет шериглерниң болгаш кызыл партизаннарның хамааты дайын үезинде маадырлыг херектериниң, оларның чайынналчак тиилелгелериниң балалбас алдарлыг истери ол-дур.

Хабаровск хоорайга өөренир дээш барган хүнүмнүң даартазында Комсомол шөлүнге кылаштай бердим. Партизаннарга гранит тураскаалды база магадап көрүп тур мен. Ында мынчаар оюп бижээн:

Спасскиниң дүнелери
Волочаев хүннери
Ыткан тоол дег, кыпкан от дег
Бодарай бээр, төөгү боор.

Дириг маадырларга ужуражыксаан күзел шагда-ла төрүттүнген чүве. Шеригге ындыг аргам чок турган. Ам-на үези келген деп бодааш айтыртынып-сураглаанып эгеледим. Мээң амдызында «Волочаев хүннериниң» маадырлары херек. Улуг шүүдевейн кызыл партизан чораан кырганнарның чурттап турар бажыңнарының адрестерин билип алдым. Бирээзи бо: Хабаровск хоорай, Милицейская кудумчузу, бажың № 2, кв. 96 Купченко Михаил Никифорович.

Медээни базыптым. Назылап кыраап-даа болза, омак-сергек чаңын кагбаан, узун, шыырак мага-боттуг ирей уткуй келди. Мендилештивис. Кайын келгенимни сонуургай-дыр.

—Тыва АССР-ден ийин.

— Оо! Тыва кижи-биле назынымда бир-ле дугаар ужуражып тур мен—дидир.

— А мен Волочаевка тулчуушкунунуң дириг киржикчизин эң-не баштай көрүп тур мен.

— Ынчаарга кайывыс-даа бир-бир санныг болдувус, эр-хей!—дээш кижим, каттырып, бажыңынче ээлдек чалап, чугаазын уламчылады—Тываның сураан дыңнаап мен. Ленин орден-биле шаңнатканын база. ССРЭ-ге кажан каттышкан ийик моң?

— Дөртен дөрт чылдың октябрьда...

Чугааны ынчалдыр эгелеп, Ыраккы Чөөн чүкке хамааты дайынының ады-сураа алгываан бөдүүн маадыры-биле хөөрежип кириптим. Ол ынчан И. П. Шевчуктуң партизан отрядының тускай килдизиниң начальниги турган. Волочаевканы чогум актардан былаап алганын Купченконуң азы улусчу-революсчу армияның дайынчызы турган Н. Д. Полосухинниң чугааларын ёзугаар бижип болур мен. А ол тулчуушкунга чүс-чүс кижилер киришкен. Ынчангаш төөгүнүң шынын, амыдыралдың шынын хажытпазы-биле чүвениң ниити байдалын сагындырып, оларның сактыышкыннарын кадып, ниитизи-биле дорчулаайн.

Чурттуң Европа талазынга хамааты дайыны төнген. Ак гвардейжилерниң артынчылары болгаш япон интервентилер Ыракка чөөн чүкке тергиидеп турганнар. Коммунистиг партия бүгү күштү олче углаан. Шылгараңгай полководчу В. К. Блюхерни Чөөн чүк республиказының шериниң кол командылакчызынга томуйлаан.

Ыраккы Чөөн чүктүң демир орук шугумунуң бир кол станциязы Волочаевка тейниң чанынга болгаш онзагай стратегтиг точка турган: бистиң шериглеривиске Приморьени хостап кириптер дугуур, а актарга — Байкал чоогунче баар чоон орук.

Ынчангаш дайзыннар ол станцияны канчап-даа турган холдан салбазын кордап, ону чагдаар аргажок шивээ кылдыр хуулдурар дээш бар-ла күжүн үндүргеннер. Эң-не дээре чепсеглелген шилгедек шериглерин, эң-не күштүг үгер-боолазын аңаа мөөнизэн турган. А оларның командылал чери тейниң Июнь-Карань деп чывыс бажынга турган. Долгандыр чүм харлыг чадагай ак хову. Тейниң белин долгандыр тенниг сес кат демир сывырындактар-биле куржаан. Хамык ак-шериг ында хараалдааш чыдыпкан.

Бистиң дайынчыларывысты чүү-даа коргутпаан. Дайзыннарны чылча шаап, тейни, станцияны эжелээр, Ыраккы Чөөн чүкке Совет эрге-чагырганың оруун хостаар күзел оларның сеткилин долган турган. Япон интервентилерге ооргаланган ак гвардейжи идегеттерге деңнээрге, оларның чепсээ сула, хырны аш-даа болза, төрээн чери дээш, төрээн эрге-чагырганы дээш тулчурун бедиибиле медерел билип турганнар.

Василий Константинович Блюхер Волочаевкаже шаап-халдаашкынны дорту-биле удуртур дээш чедип келген. Ол баштай дайынны тайбың арга-биле доозуп, оон ыңайгы хан төгүушкүнүн болдурбас дээш ак гвардейжи шериглерниң командылакчызы генерал Молчановче чагаа чоруткан.

Улуургак генерал чагаада буянныг саналды херексевээн. Ынчаар орта Блюхер 1922 чылдың февраль 10-да дайзынны чылча шаварын дужааган.

Тенниг демир сывырындактардан бүткен куржагга бир-ле дугаарында көрейлер ротазы келген. Хачыларын уштуп четтикпейн, тенниг сывырындактарны холдары-биле үзе-чаза тыртып, доң черни чыдалары-биле казып, өргеннерни ушта соккулап турда, дайзын күштүг от-биле хыдып эгелээн. Барык бүгү рота диимнериниң өлүмү-биле өлген... Амурнуң тускай полкузунуң хайгыылчыларының халдаашкыны база чер албаан. Кара чаңгыс танк дуза бербээн. Дайынчылар терең харже кастынып киргеш чыткаиннар. Ол хүн балыгланып, өлүп, доңуп шупту 400 кижи чыскаалдан үнген.

Дүне соок дендеп, хат күштелген. Даңны атсы, дараазында хүнну хүнзедир дайынчылар изиг чем чивээн. Дустуг балык, доң хлеб хемирип, долу харлыг шоодайлар дузазы-биле буттарын чылыдып ап чыткаиннар. Мындыг берге-даа турза, дайын шөлүн, өөрүн кым-даа кагбаан.

Блюхер шериглерни эргип, сорук кирип турган.

Хамык чүве тодараттынып, дайзынның кошкак болгаш күштүг талалары билдинген. Февраль 11-де үгер-боолар улуп, пулемёттар «тарбыдап» хүнзээн. Септеттинген демир орук-биле № 8 болгаш № 9 куяктыг поездилер чылып орган. Дайынчылар хей-аът кирген. Блюхер орай дүне шаап халдаашкынче кирерин дужааган. Тос дугаар куяктыг поездиниң үш адыышкыны — халдаашкынче кирериниң медээзи ол. Үгер-боолар шай хайындырым хиреде улай-улай улуп каан соондарый дайынчылар хары угда дайылдажып кирипкен. Өлүрткен, балыгланган кижилер ужуп турган. Дайынчыларны үгер-боолар база деткип эгелээн. Дайзынның куяктыг поездизин аткаарлап, а кызылдарны бурунгаарлап, удурланыкчыны кам-хайыра чокка хыдып эгелээн. Дайзын бичии када ыыт-шимээн чок барган. Алдыгы адыгжы полкунуң дайынчылары ону ажыглап, демини-биле «Уралап» кирипкен. Актар шыдашпайн дезип эгелээн.

Волочаев хүннери ынчаар төнген. Ол ийи хонук чартык үргүлчүлээн. 1922 чылдың февраль 12-де 11 шак 32 минута турда, Волочаевка станциязы, ында кедээ суурну болгаш актарның быжыглаан тейин Улусчу-революсчу армияның шериглери кызыл партизаннар-биле кады дайзындан хостаан. Приморьеже орук ажык!

Өлүп-хораар, өөр-төрүүр — амыдыралдың бир хоойлуу ол. Дириг арткан кижилер-биле ужуражып, чугаалажып «Волочаевка хүннериниң» дугайын кысказы-биле бижиирге ындыг.

Волочаевка хүннери шынап-ла «ыткан тоол дег, кыпкан от дег бодарай берген, төөгү болган» ооң маадырлыг хостакчыларын чон утпаан болгаш утпас-даа. Сураглыг ыр хосталганың чалбыышкындан төрүттүнүп үнгеш, дошкун-берге үелерде кижилерни маадырлыг чорукче, тиилелгеже сорук кирип турган.

А. Фадеевтиң «Аныяк гвардия» деп романында Краснодонуң аныяк маадырлары бо чоргаар ырны фашистиг идегеттер-биле өжежип ырлажып турганын бижээн:

— А бис ам-даа ырлажыр бис, оларның шуптузун аза-ла алгай аап!—деп, Саша Бондарева ыыткыр чугаалааш, каралдыр холун харбаш кылгаш, ырлап эгелээн:

Алаак кезип, шаттар кырлап
Аъттыг шериг тулушкан...

Кыстар боттарының олуттарындан тургулааш, улаштыр ырлажып, Сашаны долгандыр бөлдүнчү бергеннер. Оон кончуг демниг ыр кара бажыңга чаптыла берген. Кожа камерада оолдарның олар-биле кады ырлажы бергенин кыстар дыңнап кааннар.

Камераның эжин шимээргедир ажыттына берген, оон корткан, каржы шырайлыг полицейжи шыжыгайны берген:

— Чоондуңар, тенек аарый бердиңер бе? Ыытташпаңар!

Чаагай чылдар алдар-ады
Чайынналдыр мөңгежир
Партизаннар хоорайларны
Маадырлар эрес хостады.

Полицейжи эжинин хаай идипкеш, ынай болган.

Краснодончулар Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш демисежип турганын кым-даа билир. Сеткил-сагышка муңгаранчыг үеде хосталганың эдеринчизи оларның хөңнүн эдип, дайзынның кара-сагыштыг аспаанда демисечилерни безин удурланырынче, быжыг туттунарынче кыйгырып турган. Шынчы чорук кажан-даа тиилээр. Ону төөгү бадыткаан. Олар өлүртсе-даа, херээ дириг — шынның тиилелгези ол.

Үжен чылдарда, Испанияга хамааты дайын үезинде республиканчы Испанияның дайынчылары-биле кады өске чурттардан келгилээн интернационалчы эки-тура бригадаларның составынга орустар, французтар, англичаннар, болгарлар болгаш өскелер-даа дайылдажып турганы билдингир. Төрээн дылындан өске дыл билбес аңгы-аңгы национал кижилерге дөмей билдингир «Алаак кезип, шаттар кырлап» деп ыр ниити дайзын — фашизмге удур чаалашкан демисечилерниң демин кадып турган. Немец журналист Эгон Киш ооң дугайында мынчаар бижээн: «Үрелген көвүрүгнү септээрин манаан солдаттар хем кыдыынга олурган. Олар бот-боттарын таныышпас. Ында чоокта чаа шеригден келген аныяк испаннар болгаш интернационалчы бригадаларның госпитальдарындан үнгеш мурнуку шугумче бар чыдар дайынчылары бар... Бирээзи айтырарга өскезин билбээниниң демдээ кылдыр эктин кызып каарындан өске харыы чок.

Ындыг-даа бол, бир солдат карманындан эрин гормошказын уштуп келди. Партизан ырының аялгазы баштай дидим эвес, а чоорту ылымчылым барган дайынчылар аразынга бүзүреңдиг диңмирэп эгеледи. Ол ырыны өске ужунда серб дылда ырлай берди, оларны французтар деткиди, оон немецтер, болгарлар каттыжып келди. Орус партизан ыры аңгы-аңгы дылдарда-даа бол, хем кыдыында күчүлүг диңмирей берди. Ыры бо кижилерни каттыштырып, оларның сеткил-сагыжын көдүрүп, күжүн немээн».

Хосталганың эдеринчизи хосталга дээш демиселдеп чыда каар эвес. Бо алдарлыг ыры фашизмниң караңгы чылдарының үезинде Болгарияга, Чехословакияга, Югославияга чаңгыланып турган.

Ону кыдат партизаннар ырлажып, тиилеп чораан. Ам Мурнуу Вьетнамның Хосталга Армиязы боттарының хамаарышпас чоруу дээш, америк капиталдың айбычы ыттарынга удур чидиг демиселди чорудуп турар. Хосталганың ырызын Вьетнам дайынчылар, партизаннар шыргай ногаан шырыштар аразында ырлажып-даа турары чадавас. Ырлажып, демисежип тургайлар аан! Совет, Болгар, Кыдат, Чехословак болгаш хосталга дээш өске-даа демисечилер хостуг эргезин чаалап алган. Шынныг херек кала-даа тиилээр. Вьетнам чонуң шынныг херээ база тиилээр.

М. БАЙЫР-ООЛ.

Хабаровскиде Партияның дээди школазының дыңнакчызы.

Чажыртынып алган төтчеглекчилер

Часкы куш аңнаарының сезону шагда-ла доозулган. Ынчалза-даа аңнаар черлерде боо даажы ам-даа үзүктелбээн. Тулаага тайбың олурган өдүректер алгы-кышкы-биле тын харанып ужуп үнүп, чамдыктары олурган черинге-ле ханы төктүп, далдырткайнып чыдып каап турар. Аңныырның дүрүмүн хажыдып, кара-туразы-биле аңнап турар чүү кижилерил ол?

Аңныыр эргелелиниң болгаш республиканың аңчылар ниитилелиниң сөөлгү хүннерде кылган хыналдазындан чамдык фактыларны ап көрээлиңер.

ПУТИНЦЕВТИГ КЕЗЕКТЕР

Аңныыр эргелелиниң эргилей берген «газиги» ээрленчек шатты ажа маңнап келирге, кедергей улуг ыйгылакта Хадың хөл эртенги хүн караанга чайынап, кайы ырактанна көстүп чыдыр. Хөлге биче-ле четпейн, делгем доң кырынга доктаай бердивис.

Куштар дээрге кара шаар чүве! Хөлдүң шенектелип келген булуңунда сарыг хыыргызын аразындан ак-көк ыш агаарже дүргектелип үнгеш, тарап эгелеп чорда, сугда олурган хөй куштар адаандан бир-ле чүве өрү октапкан дег, көдүрлүп үнүпту. База бир төгерик ак-көк ыш хыыргызын аразындан бүрт дээш соонда, ырак черде боо даажы бисче дыңналып келди. Чүү болганыл? Элээн каш минуталар эрткен... Эргилей берген көк «Победаны» ажыт оңгарда чажыра тургузуп каан тур. Хөл кыдыында хыыргызын аразындан боо даажы үзүктел чок төкүлээр мындыг. Ужуп эрткен өөр өдүректерниң чамдыызы октаан даш дег, черже андарлып бадып турар.

Ол кижилерни силерге таныштыра каапталы, эргим номчукчу. Бажының дыдыраш сарыг дүктери дыраттынмаан, таңдаш думчуктуг, чолдак сынныг аныяк эр.

Ол болза Кызылдың башкы институдунда башкылап турар Станислав Валентинович Поликеевич деп кижи чүве-дир. Чучело кылыр өдүрек өлүрер чөпшээрелди аңныыр эргелели пединститутка берген турган, ынчалза-даа Поликеевич аңныыр ниитилелинге быжыглаан Хадын хөлге бодунун кара-туразы-биле хөй төтчеглекчилер эдертип алгаш, чеде бергени ол-дур.

Оор аңнаашкынның харын-даа кол буруулуг деп санап болур киржикчизи Иван Путинцев бо. Ол аң, куш кежиинден чучело кылыр мергежилдиг.

— Силерниң аңныыр билеттериңер?—деп, Путинцевтен айтырдывыс.

— Билет садып алыр акша тыппас кижи-дир мен—деп, ол куюлдурду.—Алыр шалыңым эвээш, билет хамаан чок ок-дары садып алырынга безин бергедеп турдум.

Ооң ол сөстеринде шын чүве чок. Бистиң совет чуртувуста ажылчы кижи бүрүзүнүң чаагай амыдыралы хүн бүрү экижип, чечектелип турар бо үеде, кежигүн дадывыры төлептер акша тыппас кижи чок.

— Билет чок аңнаарын чөпшээреп көрүңер, даргалар. Аргажок, шаам ындыг кижи-дир мен. Өршээп көрүңер—деп Путинцев чаннып, чашпаалап эгелээн.

Бойдустуң байлаа—күрүнениң, бүгү улустуң өнчүзү болгай. Путинцев ышкаш ийи-чаңгыс кажарлакчыларның ол өнчүнү кара-туразында ажыглаарын хоойлу хоруглаан.

Ол бөлүк «аңчылардан» рекордчу адыышкынны Афанасий Сермавкин тургускан. Сермавкин чүгле чаңгыс эртенги хаяада безин эр, кызын барымдаалавайн, чеди өдүректи чуу адып дүжүрген.

Аңныыр ниитилелиниң кежигүн биледи чок аңнап чораан дээш, Путинцевтиң чөпшээрел бижиин хавырган. Инспекторларны бак сөглеп дорамчылап, кыжанып турганы дээш, А. Сермавкинниң херээн көөрү-биле Кызыл хоорайның административтиг комиссиязынче шилчиткен.

БИЛЕДИМ... УТКАН-ДЫР МЕН

Аңныырның дүрүмүн каксы-куксу-даа билир кижи аңныыр девискээринге сезондан дашкаар үеде, оон туржук, аңныыр ниитилелиниң кежигүн биледи чокка, боо-хөөлүг чорупболбас деп чүвени билир. Ындыг турбуже, чамдык төтчеглекчилер боттарының кандыг-даа документ чогун «уттуучалы-биле», «аңныыр кежигүнүнүң биледин ап чораш чоорул» деп сылдаг-биле тайылбырлаарын оралдажып турарлар.

Эрткен дыштаныр хүнде болгаш байырлал хүнүнде Межегей шынаазынга машиналыг болгаш мотоциклдиг «аңчылар» эндерлип келген. Аңныыр сезону хагдынган ол хүннерде безин тулааның ол-бо булуңнарында төтчеглекчилерниң «быжыглал» оңгуларындан боо даажы төкүгейнип, шиштем эът дээш карак кыскан төтчеглекчилерден тын харабын дескен суг куштары хонар чер тыппайн, шаа төңгүжеге чедир агаарга дескинип, чамдыктары хөөнүг, хөөн чок-даа болза, ырак-узак черлерже ужуп чорупт, хараганнар аразынга хоргаадап турган арган эликтер баш сугар чер тыппайн, ол-бо маңнажып, харын-даа төтчеглекчилерге чемиш бол чазып, тараа октуг боога тарбыдадып-даа тургулаап.

Николай Шерстнёв Межегей чурттуг, ында совхозта чазаныкчылап турар. Ол аңныыр ниитилелиниң кежигүнүнге кажан-даа кирбээн, «аңнаар кижиге билеттиң херээ чүү боор, арганың аңын, тулааның кужун, сугнуң балыын савап, чиселеп турар кижи бар эвес, ону билет чок-даа өлүрүп чип чораан чүве болбас бе» кылдыр бодап чаңчыгып калган. Кежигүнге кирип ал деп аңаа улус каш-даа удаа сагындырган. Ынчалза-даа ол эрги чаңчылы-биле хевээр арткан. Ийи хостуг хүн бар апаарга, демги билет херексевес эр мотоциклин чавыдактапкаш, кара даалыныз артынып алгаш, «эъттеп чиир» дээш хапкан. Эртенги одарда алдактан эликтер кедээрге, бакчыанныг, чыт апкаш, четтирбейн барган. Оон тулаа-биле улчуп чораш, ийи өдүректи тараа октуг сый-тударыбиле булгуртуп алгаш, ол олчазын хараган дөзүнге хөөп кааш, кырындан ол өлең-биле шыпкаш, ажыт черге чыткаш, шагзыраанындан удуй берген.

— Туруп көрүңер!—дээн үн дыңналган.

Шерстнёвтуң арны ак тос кылдыр хуула берген. Оон мурнунда аңныыр эргелелиниң ажылдакчылары бо турган.

— Чүнү кылып чор силер?

— Дыштанып чор мен—деп харыылапканын төтчеглекчи боду безин мырыңай эскербейн барган. Бодунуң ол харыызы чогумчалыг болган деп таарзынгаш, Шерстнёв хүлүмзүрүп каан.

— А боону чүге ап чоруур силер?

— Анаа-ла...

«Эх, боомну дем-не чүге чажырып кагбааным ол? Кончуг мелегейиң мени-даа!» деп бодал ооң бажынга ам кире хонуп келген. «Шынын сөглээр бе? Чок! Хөрлеп үнер ол-ла».

— Билединер?

— Биледим... уткан-дыр мен.

«Уттупкан-дыр мен» деп сөстер-биле ол каш-даа удаа аргаланып үнген. А бо удаада ол «илбилиг» сөстер-даа дуза бербейн барган.

Семен Залутский биле Анатолий Ежеков олар база-ла «куштаар» сорулгалыг Межегейге чедип келгеннер. Ынчалза-даа чүвени канчап билир дишкеш, шоодай иштинде чажырып алган бооларын ужулгаш, арыг иштинге аппарып, ырадыр «шыгжап» кааш, балыктаан аяныг боон, суг кыдыынга сыырткыыштар салып турда, инспекторлар четкилеп келген.

Чаңчыл болган долчу айтырыг:

— Билединер бар бе?

Демги-ле илбилиг сөстер:

— Уткан-дыр мен.

Уттуучал чорук-даа өршээл бербээн. Ол ийи өңнүктер база-ла аңныыр чуруму үрээниниң протоколунга ат салгаш, дедир ээп чанар ужурга таварышкан. Аңныыр ниитилелинге быжыглаан девискээрлерге болгаш сугларга чүгле ол ниитилелдиң кежигүннери аңнаар, балыктаар эргелиг.

«ЭРТЕМНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ»

Мырыңай чаа, заводка будаан бүдүү хүн хереликге күзүнгү дег кылаңайнып турар, улуг ак-көк автобус. Ол кижилер бир хонук бурунгаар аңаа чедип келген. Олар ам одаанда чок, «эртемниң эрге-ажыы дээш» аңнаашкын кылып чорупкан. Одагны долгандыр өдүрек дүгү сүстүп чыдар. Дүгүн чулуп турган болганда, эъдин хайындырып турганы билдингир.

«Эртемниң эрге-ажыы дээш» ол аңнаашкынны удуртуп чораан кижи Тываның чурт-шинчилел музейиниң эртем ажылдакчызы Петров чүве-дир. Музейге чучело кылдыр хереглээри-биле янзы-бүрү суг куштары өлүрериниң чөпшээрел бижиин аңныыр эргелели Петровка берип каан. Ол чүгле чаңгыс бодуладар ужурлуг турган. А чөпшээрел бижик апканынга өөрээн эр чүү боор, хамык таныштарын, өңнүктерин чыып алгаш, музейниң чаа алган улуг автобузун мунупкаш, «эртемниң эрге-ажыы дээш» куштаары-биле Межегейге чеде бергени ол. Түңнели чүү болганыл? Бир эвес музейге чучело кылыр дээн болза, өлүрген куштарының кежин чүге орбарлап, дүгүн чүге чулбарлап каапканыл? Эътке хереклээр дээш аңнап чорааны билдингир ышкажыл.

Үстүнде айыткан ышкаш, янзы-бүрү сылдагга шырыңмаланып алгаш, бодунуң хууда ажыын бодап аңнаар чоруктарны болдурбас. Хөй ниитичи аңныыр инспекторлары аңчы кижи бүрүзү төтчеглекчи чорук-биле демисежир херек. Үстүнде адаан кижилерге кеземче көргүзүп, торгаары-биле Кызыл хоорай күүскомунуң административтиг комиссиязынче шилчиткен.

А. КУЛАРОВ.

КЫЗЫЛДЫ ТАВАРТЫ

ВЛКСМ-ниң XV съездизинге алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң кыска чагыглыг радиоэстафетазын Совет Эвилелиниң кызыгаарын дургаар чоридарын ВЛКСМ Төп Комитеди, ССРЭ-ниң ДОСААФ төп комитеди болгаш радиоспорт федерациязы организастаан. Революцияның кезайы—маадыр хоорай Ленинградтан май 15-те Москваның-биле 9 шак турда радиоэстафета стартын эгелээн.

Ол эстафета 50 хоорайның болгаш чурттакчылыг черлерниң радиостанцияларын таварып эрткеш, 50 муң километр хемчээлдиг черни агаарның чалгыы-биле дамчаан. Ол ышкаш Киев, Минск, Тбилиси, Ташкент, Горький, Свердловск, Новосибирск, Красноярск, Амурда-Комсомольск хоорайларның, Арктикада «Соңгу полюс-14» базаң Антарктикада «Мирный» станциялары Москваже дорт дамчыдар радиоэстафетага киришкен.

Эстафетаның киржикчилери бодунуң дамчыдар ужурлуг станцияларынга радиога хандыкшылдыгларга, радиоспортсменнерге байыр чедирбишаан, ВЛКСМ-ниң XV съездизинге чедирер үгүлганың сөзүн дүрген дамчыдар сорулгалыг. Радиоэстафета аныктарның болгаш комсомолчуларның революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарлыг чаңчылдарының походтарынга киржилгезин, совет аныктарның ажыл-ижин, комсомол, ДОСААФ, радиоспорт комитеттериниң чорудуп келген ажылдарын Москваже дорт илеткээн.

Эстафетаның бодунуң дараазында черлерже дүрген дамчыткан болгаш эки түңнелди көргүскен беш станцияның операторларынга ССРЭ-ниң Радиоспорт федерациязының тураскаалдыг вымпелдерин тывсырып доктааткан. Ол радиоэстафетага бистиң республиканың радиоклувунуң операторлары база киришкен. Хүндүскүнүң 3 шак 37 минута турда Иркутск хоорайдан дамчыдылга Кызылга дыңналып келген. Айыткан шак ёзугаар операторлар эстафетаны хүлээп алгаш, Алма-Ата хоорайже дараазында сөстерни дамчыткан: «Ленинчи комсомолдуң XV съездизиниң киржикчилеринге ДОСААФ-тың радиога хандыкшылдыг муң-муң аныктарының мурнундан чалбыыштыг байыр чедирдивис. Съездиниң ажыттынганы-биле холбаштыр аңаа алдар болдуруп, бистиң делгем чуртувустуң 50 хоорайындан радиоэстафетаны чоруттувус. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирген совет аныктарның улуг чыыжынга алдар болдуруп, совет радиожуларның түгүн бедик тудуп, коммунизмниң делгемнеринче дидим базар бис. Ажылыңарга улуг чедиишкиннерни күзедивис, эргим эштер».

К. САРЫГ-ООЛ.

СПОРТ

Демисел үргүлчүлевишаан

«Спартак» спорт эки-тура ниитилелиниң бут бөмбүүнге хоорайның бирги чери дээш маргылдаазы ийи дескиннигде чоруп турар.

Бирги дескинигде оолдарның «Спартак» биле «Тудугжулар» командалары ойнааш, хайымнашкан. Улуг улустуң пассажирлер АТА-ның командазы-биле типографчыларның ужуражылгазы транспортчуларның тиилелгези-биле доозулган. А «Тудугжулар» командазы баштайгы дескинигде пассажирлер АТА-зы биле № 1 чүък АТА-ның командаларынга база уттурган.

Ийиги дескинигде типографчылар биле пассажирлер АТА-ның командалары база таварышкан. Бо удаада база-ла республика чемпиону транспортчулар бодунуң удурланыкчызын 3:0 санга уткан.

№ 1 чүък АТА-зы биле типографчыларның командаларының оюну солун байдалга эртип, демисел кайы-даа командаларның удаалашкаан көргүскен. Ынчалза-даа типографчылар артык санны киирип, 2:1 санга тиилеп үнген.

«Спартак» ниитилелдиң бут бөмбүүнүң талазы-биле хоорайның бирги чери дээш маргылдаазының май 12—13 хүннеринде «Тудугжулар» биле типография командаларының ужурашканы элээн солун эрткен.

Типография командазының халдакчылары бо удаада удурланыкчыларынга удур илеткей чок ойнаазындан тудугжуларның аныяк командазы 3:1 санга тиилээн.

«Спартак» биле «Мотор» командаларының аразынга болган оюн көрүкчүлерни сонуургаткан. Оюннуң эгезинден 20 минута эрткенде «Спартактың» төп камгалакчызы А. Демин баштайгы бөмбүктү кирр тепкен. Оюнунуң бирги чартыы өскерилге чокка 1:0 санныг чапсарлаан.

Чапсар соолунде «Моторнуң» ойнакчылары идепкейлиг бурунгаарлап тура-даа, оон түңнел үнмээн. Харын «Спартактың» оң талакы халдакчызы М. Гамидов удурланыкчызының шиитпел шөлүнге бөмбүктү кончуг таптыг дамчыдып бээрге В. Мамаев ону хаалгаже бажы-биле кончуг чараш кирген. Ынчангаш оюн 2:0 санныг болуп, спартакчылар тиилээн.

Оолдарның аразынга «Спартактың» бут бөмбүүнге хоорайның бирги чери дээш маргылдаага аныяк спартакчылар № 1 чүък АТА-ның «Мотор» командазын уткаш, тиилекчи болуп үнген.

Май 15-те дыштаныр хүнде, улуг улустуң «Мотор» биле «Тудугжулар» командаларының ужуражылгазы 4:1 санныг болуп «Мотор» командазы тиилээн.

Г. МИХАЙЛОВ.

◆

«Спартак» шылгараан

Май 15-те «Спартактың» баскетболга бирги чери дээш маргылдаа үргүлчүлээн. Маңаа чалаттырган Абакан биле Ак-Довурактың эр улустуң командаларының аразынга болган ужуражылгазы көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара туткан болгаш ак-довуракчыларның тиилелгези-биле оюн төнген. Ол хүн «Спартактың» чыынды командазы башкы институдунуң студентилерин уткан.

Баскетболга «Спартактың» бирги чери дээш түңнел оюн культураның болгаш дыштаныгланың Гастелло аттыг парыгының баскетбол шөлүнге май 16-да болган.

Баштай херээженнерниң «Спартак» командазы Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң командазын 38:20 санга уткан. Оон улаштыр эр улустуң Абакан биле башкы институдунуң командаларының ужуражылгазы шөлдүң ээлери чүгле чаңгыс сан ылгалдыг уткан. Ак-довуракчылар биле «Спартактың» чыынды командаларының аразынга демисел чидигленип, тырыкыже октаан бөмбүктерниң саны деңге өзүп, оюнуң баштайгы чартыы 15:15 санга чапсарлаан.

Чапсар соолунде демисел база-ла деңге чоруп, оюнуң төнчүзүнде спартакчылар тырыкыже чүгле ийи бөмбүктү кирр октааш, тиилээр аргалыг болган. Ынчангаш ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде «Спартактың» чыынды эр, херээжен командалары бирги черлерни ээлегилээннер.

«Спартак» спорт эки-тура ниитилелиниң республика шугуму-биле чоруткан спорттуң беш хевиринге спартакиадазынга база «Спартактың» чыынды командазы тиилээн.

М. ГАМИДОВ.

Редактор Н. К. КУДАЖИ.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Даң хаязында шаажылаан»** 10, 11.45. **«Ажылчын суур»** (1-ги, 2-ги серияларды) 1.30, 4.10, 6.50, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чагдаар аргажок шивээ»** 3.15, 5.15, 7.15, **«Херээженнер»** 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Эртен эрте»** 11, 1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Далайже орук»** 3, 9, **«Мэзюлден келген сүт садыгжызы»** 5, 7 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: **«Арыг суглуг хөлчүк»** 5, 7, 9 шактарда.

Ижер суг кандыг болурул?

Кижиниң кадыкшылынга ижер суг, ооң арыг болуру чугула. Ынчангаш хемнер суун, хөлдерни болгаш кудуктарны хирлендирбес херек. Чижээ, хирлиг хепти хемге (хөлге, хөөлбекке) чуп болбас. Кудук бүрүзүнге ниитиниң демир-хуунун быжыглаан турары чугула. Кудуктуң аксын хааглыг тургузар.

Чиг сугну ижип болбас. Чүге дээрге кадыкшылга айыылдыг болур. Ону хайындырып ижер херек. Ижеринге белеткээн сугну ылавыла аксы хааглыг савага кадагалаар. Ниитиниң суг ижер стаканын суг ижер саныңда экидир чуп кааптар.

Кончуг соок сугну, ылаңгыя, изиргенип, терде бергениңерде ишпеңер. Кижи бүрүзү ижер сугну арыг-силиг ажаап кадагалаарының кол-кол дүрүмнерин билген турар болгаш ону шыңгыы сагыыр ужурлуг. Ижер сугну арыг-силиг кадагалаарының шыңгыы негелделерин сагыры уруглар коллективинге аарыглар таратпас талазы-биле улуг ужур-дузалыг. Школага өөреникчилерни эң эки шынарлыг ижер суг-биле хандырар, арыг-шеверниң негелделерин ёзугаар ону ажаап, кадагалап турарын, ону ажыглап турарының талазы-биле шыңгыы хайгааралды тургузар. Суг кудар демир саваны арыг-силиг ажаар. Хүн бүрүде ол савага суг кударының мурнунда, ооң иштин изиг суг-биле чуур.

Суг ижип турган стаканнарны ажаап турар кижилер бүгү-ле арыг-шевер негелделерин ёзугаар, кончуг изиг суг-биле чуп турар. Суг ижер фонтанчиктерни (аасче суг адып турар кылдыр таарыштыр кылган суг ижер чер) арыг-шеверниң тургузарынче шыңгыы кичээнгейни салыры негеттинер. Ылаңгыя, ол болза, суг дамчыдар черлиг школаларга хамааржыр. Фонтанчиктерниң бичии уруглар ажыдар чериндеп аскы-биле пактаптас кылдыр таарыштыр кылыр. Ижер суг куткан сава чанынга өөреникчилерниң санитар активиниң дежурныйларын тургузуп турарын сүмелеп турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75 корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00616.